

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazma hüququnda

Abasov Ziyarət Misir
“TEKSTİL MƏMULATLARININ İSTEHLAK XASSƏLƏRİNİN
TƏDQIQI”

MAGİSTR DISSERTASIYASI

Ixtisasın şifri və adı: 060647- Metrologiya, standartlaşdırma və
sertifikasiya mühəndisliyi

Istiqamətin şifri və adı: “Standartlaşdırma və sertifikasiya”

Elmi rəhbər:

Prof. Nuriyev M.N.

Magistr proqramının rəhbəri:

Dos. Seydəliyev İ.M.

“Standartlaşdırma və sertifikasiya”

kafedrasının müdiri

t.e.n., dos. Aslanov Z. Y.

Bakı – 2017

MÜNDƏRİCAT

	Səh.
GİRİŞ	3
I. TEKSTİL MALLARININ İSTEHSALININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ	4
1.1 Parçaların quruluşu.....	7
1.2. Pambıq parçaların və tək – tək məmulatların çeşidləri.....	10
1.3. Kətan məmulatlar	16
1.4. Yun parçalar.....	20
II. TEKSTİL MƏMULATLARININ TƏSNİFATI	22
2.1 Üst kişi geyimləri	24
2.2 Üst qadın geyimləri.....	26
2.3 Üst uşaq geyimləri.....	26
2.4 Yüngül donlar.....	27
2.5 Ağlar.....	28
2.6 Yataq dəsti və masa örtükləri.....	32
2.7 Tikilmiş baş geyimləri.....	33
III. TEKSTİL MƏMULATININ ÇEŞİDİNƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR	35
3.1. Tekstil məmulatlarının çeşidinin təsnifatı və xarakteristikası.....	35
3.2. İstismar xassələri.....	44
3.3. Gigiyenik xassələri	45
3.4. Parçaların estetik xassələri	46
3.5. Erqonomik xassələri.....	46
IV. TEKSTİL MƏMULATLARININ İSTEHLAK XASSƏLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	51
4.1. Layihələndirmə prosesində tikiş məmulatlarının istehlak xassələrinin formalaşması	51
4.2. Tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin xüsusiyyətləri	35
4.3. Tikiş məmulatlarının rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi	61
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	67
İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYATLARIN SİYAHISI	69
SUMMARY	77
PEZİOME	78

GİRİŞ

İşin aktuallığı. Tekstil məmulatlarının istehsalının yüksək tempə inkişafı zamanı alınan məhsul növlərinin və çeşidinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi də daim diqqət mərkəzində olmalıdır. İstehsal olunan məhsulların keyfiyyəti əsasən bu məqsədlə istifadə olunan xammalın keyfiyyətindən birbaşa asılıdır. Əldə olunan tam iqtisadi sabitlik, sənayedə və digər sahələrdə iqtisadi göstəricilərin yüksəlməsi Azərbaycan Respublikasının bazar iqtisadiyyatı istiqamətində inamla irəlilədiyini təsdiq edir.

Tekstil sənayesində xalq istehlak malları istehsal edilir ki, bunlara parça və trikotaj məmulatları, xalça, tikiş sapları, toxunmayan tekstil məmulatları, və s. aiddir. Bunlar da gündəlik məişətdə istifadə olunan məmulatlardır. Bundan başqa tekstil sənayesində texniki məqsədlə strateji əhəmiyyətli vacib məhsullar da istehsal olunur. Belə məhsul növlərinə kanat, kəndir, paraşut, avtomobil şinləri, balıq torları, tibbdə cərrahiyyə sapları və s. aiddirlər.

Tekstil məmulatının keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədlə aparılan bütün araşdırmalar, sistemli təhlillər və elmi tədqiqat işləri aktualıq kəsb edir.

Dissertasiya işinin məqsədi və tədqiqat məsələləri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin tədqiqi əsasında tekstil sənayesində istehsal olunan məmulatlarının keyfiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltməkdir. Tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin yüksək olması müəssisənin öz məhsullarının daxili və beynəlxalq bazarlarda realizasiyasını yüngülləşdirmək deməkdir. Beynəlxalq standartların tələblərinə cavab verən məhsul istehsal etmək istehlakçı məmuniyyətini qazanmaq deməkdir.

Məhsulların istehlak xassələrinin tədqiqi məsələlərində müxtəlif tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur.

İşin elmi yenliyi. Tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin parametrlərinə yönələn nəzarət metodlarının ümumiləşdirilməsindən və tədqiqatlar əsasında yeni nəzarət metodlarının işlənməsindən ibarətdir. Bu məqsədlə dissertasiya işində aşağıdakı məsələlər həll olunmuşdur:

- tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin tədqiq olunması üçün nümunələr seçilmiş, identifikatlaşdırılmış, sınaqları aparılmış və alınan nəticələr qruplaşdırılmışdır;

- tədqiqatlar əsasında tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin yüksəldilməsi üçün yerinə yetirilən əməliyyatlar ardıcılığına yenidən baxılmış və təkmilləşdirilmişdir.

Dissertasiya işinin təcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiya işində tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin tədqiq istiqamətində yerinə yetirilən işlər nəticəsində məmulatların istehlak xassələri əhəmiyyətli dərəcədə tədqiq olmuşdur. Aparılan işlər nəticəsində yerinə yetirilən texnoloji proseslər təkmilləşdirilmiş, bəzi əməliyyatların yeni metodlarla işlənməsi tövsiyyə olunmuşdur. Bütün bunların nəticəsində müəssisədə istehsal olunan tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin yüksəlməsinə nail olunacaqdır. Bu da müəssisəyə əlavə gəlirlərin gəlməsi ilə onun rentabelliyini artıracaqdır.

İşin nəticələrinin həyata keçirilməsi. Dissertasiya işində aparılan tədqiqatların nəticələrinin tətbiqi Azərbaycan Respublikasında fəaliyyətdə olan yüngül və toxuculuq sənaye müəssisələrində nəzərdə tutulmuşdur. Bunun nəticəsində müəssisədə istehsalın səmərəliliyi yüksəlməklə bərabər əmək məhsuldarlığı da artacaqdır. Aparılmış tədqiqatların nəticəsində müəssisə istehsal etdiyi tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin də yüksəlməsinə nail olunacaqdır.

İşin müzakirəsi. İşin əsas nəticələri müzakirə edilmişdir:

-2017 – ci ildə Azərbaycan Dövlət iqtisad Universitetinin “Standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma” kafedrasının əməkdaşlarının ümumi iclasında.

İşin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 4 fəsil, əsas nəticələr və istifadə olunmuş 78 adda ədəbiyyatın siyahısından ibarətdir. İşdə kompüterdə çap edilmiş 77 səhifəni əhatə edir, işdə 1 cədvəl və 4 şəkil vardır.

1. TEKSTİL MƏMULATLARININ İSTEHSALININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ PRESPEKTİVLƏRİ

Tekstil məmulatlarına parçalar, trikotaj, toxunmamış tekstil materiallar, keçə məmulatları, burulma və başqa məmulatlar aiddir. Tekstil malları iki növ tekstil liflərindən əldə edirlər: təbii və kimyəvi, iplik və sapdan. Liflərdən, ilkin emal edilməmiş iplik və parçadan tekstil materiallarının yalnız bəzi növləri hazırlanır. Pambıq, keçə və keçə məmulatları, toxunmamış tekstil materialların ayrıca növləri. Tekstil məmulatları arasında istehsal həcminə və əhəmiyyətinə görə aparıcı yer parçalara məxsusdur. Tekstil məmulatlarının istehsalı ilə illər ərzində inkişaf etmiş tekstil sənayesi məşğul olur. Daxili tekstil kombinatları yenirən layihələndirilmiş və tikilmiş, kimyəvi liflər və köməkçi materialların istehsalı təşkil edilmişdir. Son illər ərzində bir sıra toxuculuq dəzgahlarının (məkikli və məkiksiz) və yaxşılaşdırılmış parametrləri, yüksək məhsuldarlığı və avtoatlaşdırmanın yuxarı səviyyəsi ilə fərqlənən tekstil müəssisələrinin təchiz edilməsi üçün avadanlıqların istehsalı artmışdır [2,3].

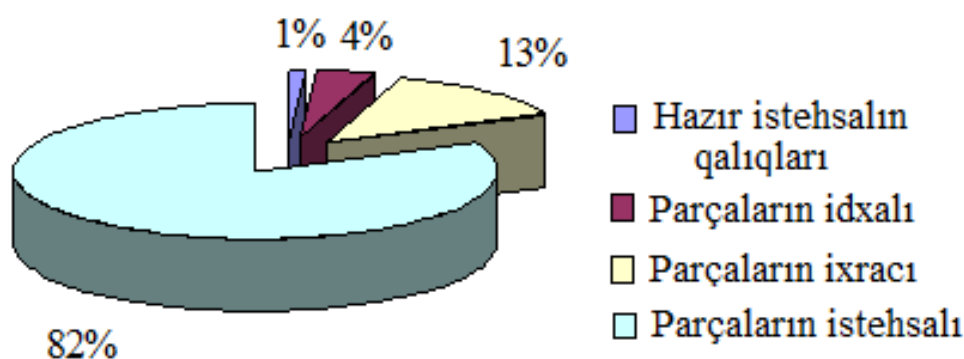
Tekstil sənayesinin qarşısında parçaların, toxunmamış tekstil materialların, trikotajın istehsalının sonrakı inkişafı, çeşidlərin yenilənməsi və onların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üzrə böyük tapşırıqlar qoyulmuşdur.

Tekstil məmulatlarının strukturunun təkmilləşdirilməsi, texniki parçalarda təbii lifləri maksimal dərəcədə kimyəvi liflərlə, parçaları isə toxunmamış tekstil materiallarla əvəz etmək planlaşdırılır. Təəccüblü deyil ki, verilən seqmentdə olan məhsullara yüksək tələbatə yerli istehsalçılar tərəfindən cavab verilmir. Ölkəmizdə zavod və fabriklər tərəfindən istehsal olunan malların miqdarı bütün bazarın yalnız beşdə birini təşkil edir. Qalan hissəni həm qanuni, həm də qeyri – qanuni əsaslarla idxal olunan məmulatlar tutur. Lakin, işlərin bu cür mövqeyi istehsalçıların özlərinə olduğu kimi, bütövlükdə ölkənin iqtisadiyyatında da ən neqativ şəkildə əks olunur. Yerli müəssisələrində tekstil istehsalı prosesi tez – tez uzun müddətdə dondurulur, bu, xammalın yüksək dəyəri, eləcə də, tədarükdə ləngimələr və təchizatın müasirləşdirilməsinin aparılması zərurəti ilə əlaqəlidir [2,3].

Vəziyyət dəyişməlidir və hökumət onun yaxşılaşdırılması üçün artıq müəyyən tədbirlər görməyə başlayır. Ölkəmizdə 2020 – ci ilə qədər yüngül sənayenin təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş strategiya qəbul edilmişdir. Xüsusi ilə də 2016-cı il ölkəmizdə yüngül sənaye ili elan edilmişdir [73].

Dövlət, öz növbəsində yerli istehsalın probleminin həllinə başladı: müəssisələrə xammal tədarükünün maliyyələşdirilməsində və susidiyalarında olduğu kimi istehsalın texniki cəhətdən müasirləşdirilməsində də kömək edir. Bu, dəyişikliklərin qaçılmaz olduğunun düşünülmesi imkan verir ki, kiçik yaxşılaşmaları artıq bu gün, 2017 – cı ildə görmək mümkündür. Bugünkü gündə vəziyyət elədir ki, ölkəyə idxal olunan məhsullar tekstil bazarında hakim mövqeyə malikdir. Lakin ötən onilliklə müqayisədə onun azalması istiqamətində əhəmiyyətli dəyişikliklər görünür. Son 10 – 12 ildə ölkənin yüngül sənayesi rekord sürətlə böyümüşdür, və hal-hazırda yerli tekstil istehsalı təxmini olaraq milyard manatlarla qiymətləndirilir [2,3].

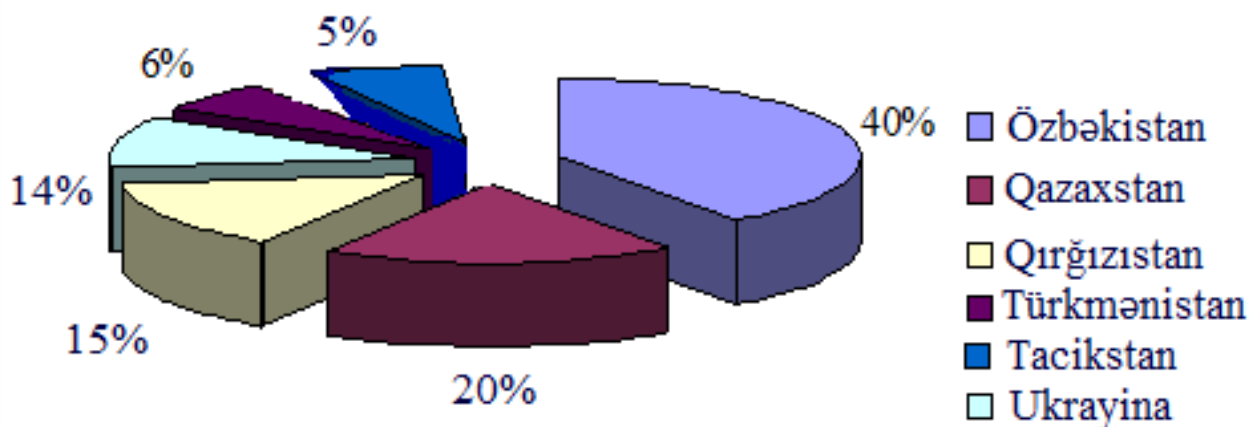
Ölkəmizdə pambıq parça sahəsinin ən iri müəssisələrdən Sumqayıt Tekstil parkını, Sarrar MMC-ni, Mingeçevir Tekstili və s. göstərmək olar. Ölkənin pambıq parça bazarı hər dəfə əsas hissəsinin yerli istehsala məxsus olması ilə seçilir və bu gün də vəziyyət dəyişilməyib. Diaqramı tədqiq etməklə, bu nəticənin qrafikini görmək olar (şəkil 1) [2,3].

Şəkil 1. 2015 – ci ildə ölkənin pambıq parça bazarının strukturu,% - lə

Ölkədə pambıq parça sahəsi 100 % gətirilən xammaldan – pambıq lifdən asılıdır. Hal-hazırda ölkədə pambıq bazarı şəraiti nəzərə alma nöqtəyi – nəzərindən daha sivilizasiyalı olmuşdur. Diaqramın köməyiylə pambıq – lifin idxalı dinami-

kasını analiz edərək (şəkil 2), bu nəticəyə gəlmək olar ki, bazar çox qeyri – adidir və bu yalnız xammal tədarükünün mövsümi olması və parçaların son məhsula tətbiqi ilə əlaqəli deyil [2,3].

Şəkil 2. Ölkəmizə pambıq lifi gələn əsas ölkələr 2015 – ci il,%-lə

Ölkəmizin pambıq bazarının inkişafı keyfiyyət və qiymətdə rəqabətdə olan müasir pambıq çatdırılmasından çox asılıdır. Pambıq parça sənayesi müəssisələrində pambıq – liflərin istifadəsinin tarixi təkmilləşmiş orta Asiya təcrübəsi hazırda rəqabət qabiliyyətli məhsulların yaradılması yolunda əngəl hesab edilir.

Bu, onunla əlaqəlidir ki, orta Asiya pambığı uzaq xaricdən (Yunanıstan, Misir, Afrika ölkələri, Suriya və başqaları) gələn pambıqla müqayisədə keyfiyyətə dair cari iddialara, həmçinin NİE (Nəm – İstili Emal) ekologiya üzrə tələblərinə hər dəfə cavab vermir [4,73,75,77].

Orta Asiya pambığının rəqabət üstünlüyü son zamanlarda keyfiyyətlə deyil, yük daşınmasının dəyəri ilə müəyyən edilir.

Bu gün tekstil məmulatlarının bazarı ildə 25% - dən az olmayaraq kifayət qədər yaxşı sürətlə inkişaf edir. Müasir təchizat üçün və istehsalın reallaşdırılmasına bu cür yanaşma üçün hələ də savadlı sahibkarlara və əhəmiyyətli sərmayeyə ehtiyacı var.

Axırıncı üç il ərzində tətbiqin illik artımı 25% təşkil edirdi. Bazarın bu günkü vəziyyətini dəyərləndirməklə aşağıdakı nəticələri əldə etmək olar [4,73,75,77]:

1. Sənayenin inkişafına sərmayə çatışmazlığı yüksək əmək fəaliyyətinə nail olmağa və yerli bazarın artan tələbatını ödəməyə imkan vermir.

2. Dünya üzrə pambıq – xammal idxalının orta qiyməti 1200 \$ - dır, ölkənin bu sahənin müəssisələrinin bir hissəsi pambıq xammalını Mərkəzi Asiyadan alırlar: Türkmənistan, Özbəkistan, nadir hallarda Tacikistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan.

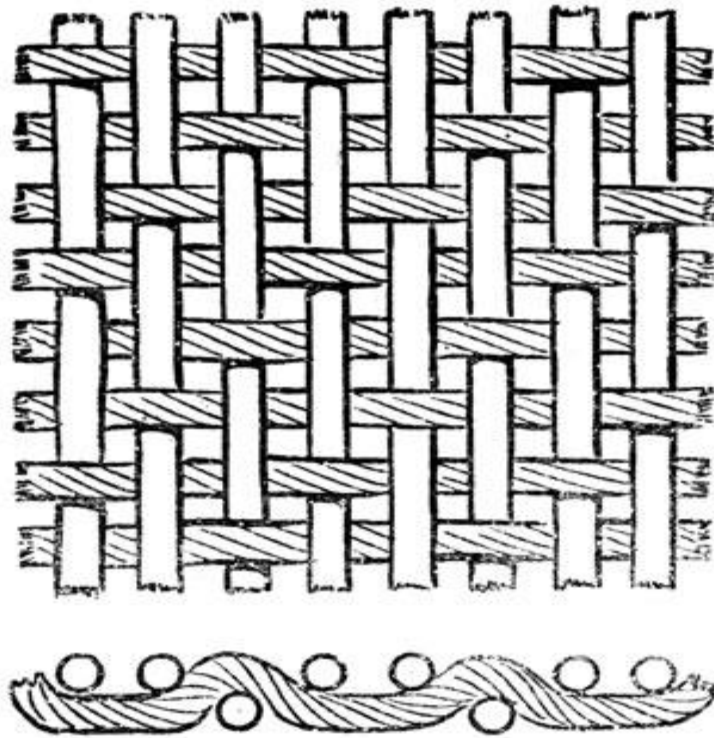
3. Maliyyə rifahının yaxşılaşdırılması və idxalın (yaxşı keyfiyyət, müxtəliflik, qəbul edilə bilən qiymət) artması ilə bağlı əhalinin zövqünün dəyişməsi əhalini üstünlüyü xarici istehsalçıların məhsullarına verməyə vadar edir.

1.1. Parçaların quruluşu

Parçanın quruluşu dedikdə, toxunmanın əsası olan ipliklərin qarşılıqlı yerləşməsi və bu ipliklərin öz aralarında əlaqəsi başa düşülür. Parçanın quruluşu əsası aşağıdakılardan ibarət olan bir çox amildən asılıdır: istifadə olunmuş xammalın görünüşü, qalınlıq, parçanın ərş və arğac üzrə sıxlığı və sıxlıqların qarşılıqlı əlaqəsi, sapların toxunmasının görünüşü, toxuculuq prosesində ipliklərin dartılması və dartılmaların qarşılıqlı əlaqəsi, doldurulmanın və parçanın ərş və arğac sapların dartılmasına təsir göstərən dəzgahda buraxılışının texnoloji parametrləri (şəkil 3) [4,73,75,77].

Lif tərkibinə görə parçalar eynicinsli və müxtəlifcinsli olur. Eynicinsli parçalar hər hansı bir növ iplikdən təşkil olunur. Müxtəlifcinsli parçalar isə iki, üç və daha artıq növdə ipliklərdən təşkil olunurlar. Onları uyğun olaraq iki, üç və çoxkomponentli adlandırırlar. Bu cür parçaların xassələri ilk növbədə daxil edilmiş ipliklərin miqdarından asılıdır. İstifadə olunmuş ipliklərin strukturu parçanın quruluşunun xüsusiyyətlərini böyük təsir göstərir. Bir ip sisteminin qalınlığı digəri ilə müqayisədə nə qədər təyin edir. İpliklərin böyüklüyü, istiqaməti, burulma xarakterindən, formalı effektlərin olması və s. bilavasitə təsir göstərir. İstifadə olunmuş ipliklərin strukturuna görə parçalar həmçinin eynicinsli olurlar (müxtəlif strukturlu ipliklərdən).İpliklərin uzununa və eninə deformasiya oluna bilmə qabiliyyəti böyük əhəmiyyət kəsb edir. Parça istehsalı zamanı uzununa istiqə-

*a**b*

Şəkil 3. Müxtəlif quruluşu parçalar

mətdə güclü deformasiyaya uğradılan sap daha nazik olur, onlar həcmi və tüklülüüyü itirir. Bu cür saplardan parça hazırlanan zaman xüsusilə ipliklərin az dartılmasını tələb edən xüsusi şərtlərə riayət olunmalıdır. Eninə istiqamətdə qeyri – bərabər deformasiyaya uğrayan ipliklərdən hazırlanan parçalar müxtəlif quruluşa malikdir. Əgər ipliklər əhəmiyyətli dərəcədə deformasiya olunurlarsa, alınan parçalar hamar, düz və örtülmüş olurlar. Uyğun olaraq, onların xassələri də dəyişir [73,75,77].

İpliklərin diametrlərinin qarşılıqlı vəziyyəti əriş və arğacın qarşılıqlı əyilmə dərəcəsinə təsir göstərir: nazik ipliklər daha çox, qalınlar isə az əyilir. Parçaların əriş və arğac üzrə faktiki qalınlığı vahid uzunluğa düşən sapların sayı ilə - 100 mm xarakterizə edilir. Qalınlıq nə qədər çox olsa, kütlə də, parçanın doluluğu da bir o qədər yüksəkdir, nüfuz etmə aşağıdır, mexaniki xassələr də daha yaxşıdır. Parçaların quruluşuna və xassələrinə əriş və arğac sapının qarşılıqlı vəziyyəti böyükdürsə, bu ipliklər o qədər əyilir və üzə çıxır, parçanın anizotropluğu (bütün istiqamətlərdə xassələrin bərabər paylanması) da o qədər yuxarı olur.

Doldurulmanın səthi əriş və arğacın ipliklərlə örtüldüyü sahənin miqdarını xarakterizə edir (% - lə). Bu miqdar əsas və arğac üzrə qalınlıqdan və ipliklərin diametrindən asılıdır. Səthin doldurulması parçanın lifli materialla bütünlükdə doldurulması haqqında təsəvvür yaradır və bu təsəvvür 60 % - dən 100% - ə qədər dəyişə bilər [2,73,75,77].

İpliklərin toxunması, onların parçanın bütün xassələrinə və ən əvvəl estetik xassəsinə, xüsusilə onun fakturasına (səthin quruluşunun ümumi xarakteri) təsir göstərən quruluşunun əsas amilidir. Toxuma parçanın fakturasının dəyişilməsi və müxtəlifliyi üçün, həm də bütünlükdə xarici görünüşü üçün daha mobil vasitədir. Toxuma nə qədər asan olarsa, təkrarlanan sahə-rapport da o qədər az olar. Tikiş şəkilli parçaların əldə olunması üçün böyük rapportla toxuma tələb olunur. Toxumanın uzunluğu nə qədər böyükdürsə, əriş və arğac arasında qarşılıqlı təsir də o qədər azdır, parça da o qədər hamar səthə və enli boş struktura malik olur, bu da onun mexaniki xassələrində əks olunur. [2,73,75,77].

Toxumanın xarakteristikası üçün örtülmənin uzunluğundan əlavə bu

uzunluqların əriş və arğac boyu qarşılıqlı əlaqəsi, eləcə də rapportda örtülmələrin sayı əhəmiyyət kəsb edir [73,75,77].

1.2. Parçaların və tək – tək məmulatların xarakteristikası və çeşidi

Tekstil sənayesi tərəfindən toxunan parçaların çeşidi həddən artıq müxtəlifdir: məişətdə istifadə üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif təyinatlı, texniki, xüsusi və s parçalar. İstifadə olunan xammaldan asılı olaraq bütün parçaları dörd sinfə bölürlər: pambıq, kətan, ipək və yun parçalar. Bu cür bölgü parçaların bütün sinifləşdirmə sistemlərinin – standart, preyskurant (ticarət) və elmi (təhsil) əsasına qoyulur. Sinifləşdirmənin adıçəkilən sistemlərində qrup və yarımqrupa bölünmə müxtəlif əlamətlərə əsasən aparılır [73,75,77].

Ölkəmizdə böyük çeşiddə toxunan pambıq parçalar, tikiş strukturunun, bəzək növlərinin, xarici formasına və xassələrinə görə xarakterizə edilir. Onlar yaxşı gigiyenik xassələr, yeyilməyə davamlılıq, yüngüllük və gözəl xarici görünüş, geniş tətbiq sahəsi ilə fərqlənirlər. Pambıq parçaların çeşidləri yeni bəzək formaları növlərinin, parlaq və yüksək davamlığı olan boyayıcıların, pambıqla qarışığın tərkibinə kimyəvi liflərin istifadə olunmasının tətbiqi ilə daimi olaraq təkmilləşdirilir [74,75,76,77].

Pambıq parçaların çatışmayan cəhəti onların yüksək qatlanma və deformasiyaya uğrama qabiliyyətidir ki, bu da istismar zaman prosesdə məmulatların xarici görünüşünə mənfi təsir göstərir. Bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün pambığın lavsan və kapron lifləri ilə qarışdırılmış iplik qarışığı və ya toxumanın quruluşunda eynicinsli pambıq sapların və kimyəvi sapların (arğacların) birləşməsi istifadə olunur ki, bu da yeyilməyə davamlığı artırır, qırışma və daralmanı azaldır. Bununla yanaşı bu cür parçalar istilik emalına qarşı həssasdır və istismar prosesi zamanı onların səthində tiftiklənmə yaranır (şəkil 4).

Əyirmənin strukturundan asılı olaraq pambıq parçaları daranmış, kard, kard–daranmış və kard – avadanlıqlı; emal üsuluna görə - rəngarəng və melanj; bəzəyin xarakterinə görə isə sərt, ağardılmış, hamar boyanmış, çap və s. – yə

Şəkil 4. Pambıq parçaların çe.idi

ayırırlar [73,75,76,77].

Preyskuranta görə pambıq parçalar 17 qrupda birləşdirilmişdir: çit, bez, ağlar, atlaz, don üçün, geyim üçün, astarlıq, tik, xovlu (tüklü), yaylıq (şal), dəsmal üçün, sərt parçalar, mebel - dekorativ, ədyal, tara və qablaşdırılmış parçalar üçün, tənzif və tənzif məmulatları, texniki parçalar. Bəzi qruplar alt qruplara bölünür.

Pambıq parçaları əsaslı kətdən olan cürbəcür toxumalarla, müxtəlif qalınlıqlara (833-dən 4,12 teksa qədər) malik iplikdən əldə edirlər. Onların 1m² – a düşən kütləsi 22 qramdan 815 qrama qədər, eni isə 22 sm-dən 150 sm-ə qədər dəyişir. Təyinatı üzrə qruplaşdırılmış pambıq parçaların çeşidlərinin qısa xarakteristikasına nəzər salmaq [73,75,77].

Ağlar üçün parçalar. Bu qrupa üç yarımqrup daxil edilir: bezlər, mitkallar və xüsusi parçalar. Ağlar üçün nəzərdə tutulmuş parçaları əsasən kətan toxuma ilə, ağardılmış, az boyanmış, açıq tonlarda hazırlayırlar. Onlar yuyulma və ütülənmə zamanı yüksək hiqroskopikliyə, havakeçiriciliyinə, möhkəmliyə, davamlılığa malikdir. Onların ağılıq səviyyəsi 80% - dən, ağlar üçün olan yüksək parça növlərinin ağılıq səviyyəsi isə 82% - dən az olmamalıdır. Ağlar üçün nəzərdə tutulan parça qrupuna daxil olan parçalardan yataq dəstlərinin və xüsusi geyimlərin hazırlanması üçün istifadə olunur [73,75,77].

Bez altqrupu orta qalınlıqlı kard – darama ipliyyindən parça toxuması ilə, ağardılmış bez və parçanı özündə birləşdirir. Bezlərin eni 62 sm – dən 112 sm - ə və daha çox, parçaların eni isə 125 – 150 sm olur. Mitkal yarımqrupu kard və daranma ipliyyindən parça toxuması yolu ilə əldə edilmiş ağardılmış və ya hamar boyanmış parçaları özündə cəmləşdirir. Bəzəkdən asılı olaraq mitkalların adları olur: yumşaq bəzəkli – muslin, sərt bəzəklə - mitkal, yarımşərt bəzəklə - madapolam. Buraya həm də burulmuş iplikdən hazırlanan merserləşdirilən parçalar – şifonlar da daxildir [60].

Xüsusi yarımqrup – kard daramadan ağardılmış parçalar, “qırılmış sarja” toxumasından qrinsborn, atlas toxumasından – tik-lastik.

Don – köynək üçün parçalar. Bu parçalar görünüşünə görə pambıq parçalar arasında birinci yeri tutur. Onları ən geniş çeşidlərdə istehsal edirlər., bir neçə qiymət qrupunu birləşdirir: çit, bezlər, sətın, don üçün və qalaq parçalar.

Çit – kard – darama yolu ilə orta qalınlıqda kətan toxuması ilə əldə edilən parçalardır; bəzəklərinə görə hamar boyanmış, çap edilmiş, qatlı bəzəkli, naxışlı, cilalanmış, sərt birləşdirici maddə ilə olanlara bölünür. Onların eni 61 sm – dən 90 sm - ə qədərdir.

Bezlər – nisbətən qalın iplikdən kətan toxuması ilə əldə olunan parçadır; bəzəklərinə görə hamar boyanmış, çap edilmiş, bəzən naxışlı, cilalama ilə, sərt birləşdirici maddə ilə olanlara bölünür. Onlar arğac boyu böyük qalınlığa malikdir. Eni – 62 sm-dən 90 sm-ə qədərdir.

Sətınlər daranma və kard ipliyyindən hazırlanan atlaz və sətın toxumasından olan parçaları əhatə edir; bəzəklərinə görə onlar hamar boyanmış, nadir hallarda ağardılmış olurlar. Onlar hamar, parlaq səthlə fərqlənirlər. Eni 60 – 90 sm-dir. Bəzi sətınlərə merserləşdirmə, naxışlanma, cilalama prosedurları tətbiq edilir.

Don üçün parçalar. Bu, parçaların nisbətən çoxsaylı qrupudur. Həmin qrup parçalara altqrupları daxildir: yay, qış, demi – sezon və süni saplı parçalar.

Yay altqrupu aşağı sıxlıqlı yüngül və nazik don və köynək parçalarını birləşdirir. Onlar basmalı, hamar boyanmış və ağardılmış kətan, xırda və iri naxışlı toxunuşlu ola bilər. Onları eni 75 – dən 132 sm - ə qədər olan nazik daranmış və

kard ipliyyindən hazırlayırlar.

Nisbətən nazik iplikdən kətan toxuma ilə əldə edilmiş parçalara batist, voltu, markizet, bir neçə daha qalın iplikdən alınan parçalara isə mayo, yay və vual aid edilir. Xırda naxışlı parçalara – kanifas, krep, “Yaz”, “Çio – Çio San” parçası və s. aiddir [73,75,76,77].

Demi seozn alt qrupuna böyük sıxlıq və kütləyə malik, kard və darəmə ipliyyindən kətan, sarjalı və ya xırda naxışlı toxuma ilə əldə edilən parçalar daxildir. Bəzəklərinə görə bu parçaları rəngarəng, hamar boyanmış, basmalı və ağardılmış buraxırlar. Bir çox parçaları merserizasiyaya uğradırlar. Kətan toxuması ilə burulmuş iplikdən nazik zolaqlı poplin parçası, nisbətən daha relyefli zolaqla reps parçası, əsas üzrə muline ipliyyi ilə bozrəngdə, arğac üzrə isə qara rəngdə olan tafta, patriotik, həmçinin müxtəlif adlarda don və köynək parçaları emal edilir (“Eleqant”, “İskra” və s.). Sarjalı toxuma ilə ərişdə burulmuş, arğacda birqat iplikdən olan damalı naxışlarla rəngarəng parça – şotlandka hazırlanır. Xırda naxışlı toxuma ilə kard ipliyyindən damalı naxışlı, rəngli və toxuculuq krep toxumalı yuna oxşar pambıq parça hazırlanır. Bu alt qrupuna həmçinin “Yubileynaya”, “Relyef”, kaşemir və s. parçalar aiddir [73,75,76,77].

Qış altqrupu şişirdilmiş kard aparat ipliyyindən olan pamazi, flaneli və baykanı – ağardılmış, hamarboyanmış və basmalı parçaları əhatə edir. Bir çox artikulu olan qış parçaları arğac boyu viskoz ipliyyə və ya ştapel liflərə malikdir. Pamazi – birtərəfli şişidilməli sraja toxumalı parçadır; flanel – pamaziyə nisbətən daha yüngül ikitərəfli şişidilməli sarja və kətan toxunuşlu parça; bayka – flaneli xatırladır, ancaq daha qalındır. Süni liflərə malik saplardan hazırlanmış parçaları əriş üzrə pambıq ipliyyindən, arğac üzrə isə viskoz və ya digər kompleks saplardan əsasən jakkard toxuma ilə buraxırlar. Onlar gözəldir, yeyilməyə və yuyulma proseslərinə davamlıdır [73,74,75,76,77].

Xovlu parçalar. Bu qrupa velvet – kard, məxmər – zolaq, yarım məxmər və əriş kəsimli xovlu məxmər daxildir. Onları arğac – xov toxuması ilə daranmış və kard ipliyyindən hazırlayırlar. Gözəl görünüşünə, yüksək möhkəmlik və yeyilməyə davamlılığına görə onlar yüksək tələbata malikdir. Məxmər–kard–hamar boyanmış

və ya basmalı enli relyef zolaqlı parçadır. Məxmər– zolaqlı yaxud daha sıx zolaqla, xovun hündürlüyünün az olması ilə fərqlənir. Yarımməxmər – hamar xovlu səthə malikdir [73,75,77].

Altılıq parçaları. Altılıq üçün pambıq parçalar tünd rəng və onların səthini hamar və sürüşkən edən maddənin yüksək miqdarı ilə xarakterizə edilir. Bu da altılıq üçün praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Toxunma strukturuna görə bu parçalar digər ağılıq və donluq parçalardan heç nə ilə fərqlənmir.

Kostyum və don parçaları. Bu parçalar preyskurantda geyim qrupuna birləşdirilmişdir. Onları əsasən qalın kard ipliindən kətan, sarja, sətın (atlas), xırda naxışlı toxuma ilə hazırlanır. Bəzəklərinə görə hamar boyanmış, rəngarəng, melanj olur; bu parçaları su itələyici və ya su keçirici bəzəklərlə buraxırlar. Onlar yuxarıda nəzərdən keçirilən parçalardan daha ağırdırlar. Hamar boyanmış parçaları birsaplı və ya burulmuş kard əyirməsindən, bəzən daranmış iplikdən hazırlayırlar. Onlardan nisbətən geniş yayılmış olanlar diaqonal, moleksin, sarja, plaş parçaları və s. dir [73,75,77].

Diaqonal – hamar boyanmış, eni 62– dən 85 sm-ə qədər olan sarja toxumalı parçadır. Bəzi artikulları merseziyaya edilmiş, xüsusi bəzəkli kapron ştapel əlavə etməklə buraxırlar [73,75,77].

Moleksin–gücləndirilmiş sətın toxumasına malik hamar boyanmış merseziyaya edilmiş parçadır. Plaş sarjasısu itələyici hopdurmali, sarja toxuması ilə daranmış burulmuş iplikdən hazırlanır. Plaş parçalarını kətan, sarja, xırda bəzəkli toxuma ilə daranmış burulmuş iplikdən hazırlayırlar. Xüsusi parçalar yüksək davamlılıqla seçilir, xüsusi geyimlərin tikilməsi üçün nəzərdə tutulur. Onlara aiddir: xüsusi triko, xüsusi diaqonal və başqaları (cəmi 12 – yə qədər artikul). Naxışların strukturuna, xarakterinə və təyinatına görə hamar boyanmış parçalar altqrupu ilə oxşardırlar. Onları əsasən bir iplikdən, yalnız bəzilərini burulmuş iplikdən hamar boyanmış şəkildə hazırlayırlar. Xüsusi parçalar altqrupuna daxil olan parçaların eni 62 – 100 sm-dir. Melanj və rəngarəng parçaları kard ipliindən əsasən sarja toxuması ilə hazırlayırlar. Onların növ müxtəlifliyinə triko, kover-kot, diaqonallar və cins parçalar daxildir [73,75,77].

Trikonu sarjalı və ya kombinəedilmiş toxuma ilə burulmuş iplikdən, bəzən də viskoz liflərin tətbiqi ilə buraxırlar. Trikoya dama, zolaq, şam ağacları şəklində toxuculuq şəkilləri xarakterikdir. Parçanın eni 66 – 150 sm-ə qədər olur.

Koverkot – burulmuş iplikdən əsas və hamar boyanmış arğac boyu hazırlanmış diaqonal toxunmalı parçadır. Eni 150 sm – dir.

Qış parçaları – böyük sıxlıq və kütlə ilə, birtərəfli şişirdilmiş xovunun olması ilə xarakterizə edilir. Onları gücləndirilmiş səthin toxunması ilə hamar boyanmış və ya melanj olaraq hazırlayırlar.

Mahud parça – qış çeşidlərinə daxil olan, daha nazik və ovulan parçadır, sıx, yaxşı preslənmiş xovlara malikdir. Eni 61 – 145 sm-dir.

Velvetonu mahuda nəzərən sıx və daha qısa xovlara əvəz olaraq, əriş üzrə burulmuş, arğac üzrə tək iplikdən hazırlayırlar. Eni 59 – 70 sm - dir.

Dəsmal kimilər, mebel – dekorativ parçalar və tək – tək məmulatlar. Dəsmal kimilər parça qrupu dəsmalları, dəsmal kimi və dəsmal – xalat parçaları, qətvələri, süfrə parçaları, salfetləri və s. – ni özündə birləşdirir.

Mebel– dekorativ parçalar qrupu sürtünməyə davamlı və dayanıqlı parçaları, mebelin üzlənməsi, pərdələrin və tək – tək dekorativ məmulatların hazırlanması üçün müqayisəli dərəcədə ağır parçaları əhatə edir. Bu parçaları ərişdə burulmuş iplikdən, bəzən də əriş və arğacda kimyəvi liflərdən istifadə etməklə hazırlayırlar.

Tək – tək məmulatlar dəsmallar (baş və burun) qrupunda və ədyal qrupunda cəmləşir. Buraya yay və qış ədyalları və örtükləri daxildir.

1.3. Kətan məmulatlar

Kətan parçaların ən dəqiq xarakteristikası – sıxlıq və doymuşluqla bərabər eyni zamanda tərəvət hissini olmasındır. Bu cür effekt sərt sifarişin, eyni zamanda qalınlıq və nazikliyin olmaması ilə fərqlənən, materiala belə spesifik xassələri verən liflərin quruluşu ilə şərtlənir. [73,74,75,76,77].

Kətan parçaları tez – tez sintetik və qarışıq liflərdən istifadə etməklə toxunur. Bir çox tekstil materiallarının istehsalçıları kətanda qırışma halları

rastlaşılmasının deyə liflərin möhkəmləndirilməsi üçün qətranla xüsusi emala məruz edirlər. Yeri gəlmişkən qeyd etmək olar ki, son zamanlarda dəbə həm də “əzilmiş kətan” daxildir: ola bilər ki, o qədər də estetik deyil, əvəzində möhkəm ütüləmə tələb etmir [73,75,77].

Alimlər bu günə kimi insaların heyvan dərisindən imtina edərək bitki mənşəli parçadan olan geyimə keçməsinin təxmini vaxtını təyin edə bilməyiblər. İqlim şəraitinə görə Misirdə və Cənubi Amerikada antik dövr əşyalarının hər şeydən yaxşı qorunub saxlanmasını eramızdan əvvəl 4600 – 3200-cü illərdə mezeolit erasında insanların kətan geyimlərdən istifadə etmələrini təsdiq etmişlər. Kətan – insanın birinci kəşf etdiyi bitki mənşəli ilk tekstil materialıdır. Kətan məmulatlarının əsas xüsusiyyəti eyni adlı bitkinin gövdəsindən kətan liflərinin alınmasıdır. Pektinlə yanaşı, kətan liflərinin tərkibi linklərdən, sudan (pektinlə birlikdə 30%) və sellülozdan (70%) ibarətdir. Liflər nisbətən hamar, düz və parlaqdır; pambığa nisbətən onlar daha kövrək və az elastik olur. Kətan lifləri yüksək dözümlüyə malik olsalar da, elastikliyi ilə fərqlənirlər. Kətanın hidrophil quruluşu pambığa nisbətən daha yüksəkdir. İnsan bədəninin istiliyini tez bir zamanda üst qata ötürən, yüksək istilik ötürücülüynə görə kətan liflərdən yay geyimlərinin istehsalında daha çox istifadə edilir. Yüksək hopdurma qabiliyyəti materialın nəmi sürətlə mənimsəməsinə və qurumasına şərait yaratması pambığa nisbətən kətanın daha üstün olduğunu göstərir. Həm də kətan asanlıqla yuyulur, ləkələri təmizlənir, eyni zamanda yuyulmaların sayı artdıqca onun yumşaqlığı da yüksəlir. Kətan məmulatları ütüləməzdən öncə onları nəmləndirmək və ya buxarlı ütü ilə ütüləmək lazımdır [73,75,77].

İstehsal mərhələsində materialın bəzəmə xüsusiyyətləri ilə təyin edilən bəzi kətan parçalara “quru” kimyəvi təmizləməyə məruz qalmalıdırlar. Bununla yanaşı kətanı ağartmaq çox mürəkkəbdir. Bu proses liflərin molekullararası əlaqələrin nəzərə çarpacaq dərəcədə zəifləməsinə gətirib çıxarır. Amma yenə də kətanı ağartmaq qərarına gəlmisinizsə, hipoxloridlə eyni ağarma xüsusiyyətinə, lakin nisbətən az aqressivliyə malik olan natrium karbonatdan istifadə etmək lazımdır. Kətan çox yığılma xüsusiyyətinə malik deyil, nəticədə rənginin saralmasına görə

istiliyə dözümsüzdür [55,56].

İşıqlı havaya kətan parçalar istiyə nisbətən az dözümlüdür, amma burada da hər şey dönməz proseslərin yüksəlməsi ilə başlayan zaman ekspozisiyadan asılıdır. Kətan tamamilə qələvilərin və güvənin təsirinə məruz qalmır, amma turşuluq preparatları onlar üçün təhlükəlidir: o, həm soyuq qatılaşdırılmış turşudan, həm də qaynar qarışıqlardan “qorxur”. Bu zaman kətan soyuq turşu qarışıqlarının təsirinə qarşı kifayət qədər sabit qalır. Boyamaq çətindir, tər təsirindən rəng solğunlaşa bilər. [55,56,73,75,77].

Göründüyü kimi bir çox “müsbət”lərlə yanaşı kifayət qədər “mənfi”lərə də rast gəlmək mümkündür. Kətan məmulatlarının emalı zamanı bu cür məmulatların “qəbuluna” diqqətlə baxmaq – rəngi solmuş sahələrin müəyyən edilməsi, qırışma və ya sadəcə olaraq ən çox dağılma yerlərinin (yaxalıq, manjetlər, ciblər və qat yerlərinin) rənglənməsinin möhkəmliyinin profilaktik yoxlanılması son dərəcə vacibdir. Baxış zamanı zəifləmiş və ya çox dağılmış sahələrin olmamasına əmin olmaq lazımdır [73,75,77].

Kətan məmulatlarını mütləq işıqda nəzərdən keçirmək lazımdır. Solğun sahələri aşkar edərkən sifarişçiyə onların bərpasının qeyri–mümkünlüyünü göstərmək lazımdır. Həddən artıq aqressiv kimyəvi materialların və ya məmulatların rəngləmə texnologiyasının pozulması nəticəsində yarandığını göstərmək lazımdır. Kətan məmulatların rənglənməsi zamanı istifadə olunan rəngləri əsasən partiyalarla qruplaşdırmaq lazımdır. Tünd rəngli məmulatların yuyulma müddəti 3 – 5 dəqiqədən çox olmamalıdır. Açıq rəngli məmulatların təmizlənməsi zamanı onlarda rütubətin olmamasına əmin olmaq lazımdır, emal zamanı isə ancaq təmiz həlledicilərdən istifadə etmək lazımdır. Bu materiala həlledicilərdən çirkin təkrarən çökməsi və materialın bozarması riskini aradan qaldıra bilər. Həlledicinin temperaturu 24 – 27°C sərhəddində olmalıdır. Vannanın daha yüksək hərarəti təkcə çirklərin təkrar çökməsinə deyil, həm də rəngləyicinin məmulatdan həllediciyə köçməsi riskini artırır. “Yüngül” kətan məmulatları ipək materialları kimi hazırlanmalıdır: qısa yuma, qoruyucu sıxma və qısaldılmış qurutma müddəti. Ləkə çıxartmaya başlayarkən rəngləyicinin möhkəmliyinə əmin olmaq lazımdır.

Yenə də əgər siz yoxlanılmış ləkəçıxarıcılardan istifadə edirsinizsə, materiala mexaniki təsiri minimuma endirin. Ən yaxşısı rəngləyicinin möhkəmliyinin təsirini gizli sahələrdə yoxlayaraq, yağlı əsaslı preparatların köməyi ilə aparmaq lazımdır. Kimyəvi təmizlənmə zamanı rənglərin keçməsi həm turşu, həm də qələvi ləkəçıxaran vasitələrin tətbiqindən baş verə bilər. Su ilə ləkəçıxarmaya məruz qalmış məmulatdakı parıltını yox etmək məqsədilə rəng çalarlarının bərabərləşdirilməsindən istifadə məqsədəuyğundur. İşləmədən sonra məmulatların qurumasını gözləmək lazımdır; qalan nəmlik çirklərin çökməsinə və materialın kimyəvi təmizlənmə zamanı bozarmasına səbəb olar. Bununla yanaşı, məmulatda yağlı əsasda düzləndirici və ləkəçıxarıcı vasitələrin qalmasına yol vermək olmaz. Oksidləşmə prosesi zamanı onlar parça üzərində yox edilməsi mümkün olmayan sarı ləkələr əmələ gətirir. Əgər məmulata baxış rəngləyicinin kifayət qədər möhkəmliyini göstərsə, onu yuyulmaya məruz qoymaq olar. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ağ kətan məmulatlar zamanla ən çox yayılmış təbii oksidləşmə nəticəsi sayılan saralma tendensiyasına malikdirlər. Oksigenli ağardıcılar natrium perborat, permanqanat və ya natrium hipoxlorid hətta saralmış məmulatları belə ağarda bilər, ancaq onları ağartmadan sonra neytrallaşma və əsaslı sürətdə təkrar – təkrar yaxalamaq lazımdır. Kətan parçaların ütülənməsi zaman optimal nəticə əldə etmək üçün appretura ilə işləyib hazır şəkilə salmaq lazımdır, əks halda materialın həcmnin itməsi riski yaranır. Məmulatları həm vannada, həm də ki, aeroxollu çiləmə üsulu ilə nəmləndirmək olar [73,75,77].

Ütüləmə prosesində ən yüksək nəticə aşağıdakı şərtlərlə əldə edilə bilər, əgər [73,74,75,76,77].:

- buxar alt tərəfdən verilsə;
- məmulata su səpilsə;
- buxar yuxarıdan verilsə;
- dartma “bağlı” pres vəziyyətində aparılırsa;
- ikiqat qalınlıqlı sahələrə və düymə yerlərinə əlavə təzyiq verilsə;
- son işləmədə ütü ilə bir – iki gediş edilir.

Diqqət mərkəzində - rəngdir, aşağıda biz kətan parçalarda yaranan qüsurları

nəzərdən keçirəcəyik. Hər şeydən əvvəl rəngin solğunlaşması görünür, onun səbəbi isə bir qayda olaraq rəngləyicinin liflərin hər yerinə kifayət qədər yayılmamasıdır. Ona görə də bir neçə mexaniki hərəkət, rəngin “gedib – gəlməsi” üçün daşıma prosesində adi sürtünmə kifayət edər. Xoşagəlməz hal odur ki, kimyəvi təmizləmə prosesində bu qüsurlar daha da dərinləşir. Rəngin solğunlaşması riski həm də ləkə aparma prosesində də yaranır – şpatel, fırça və ya tamponla səylə sürtmək kifayətdir. Kətan xas olan xüsusiyyətlərdən biri də liflərin genişlənməsidir. Qatların-qırıqların yaranması isə kətan lifləri əyilməyə az davamlılığı səbəbindən yaranır. İstehsal prosesində qatranla işləmələrə məruz qalmış və təmizləmə proseslərində düzləşdirici preparatlardan istifadə zamanı liflər genişlənmə qabiliyyətinə məruz qalır. Kətan parçaların daha bir çatışmazlığı istiliyin təsirindən yaranan qırıqlardır. Çox vaxt həmin qırıqlar yaranmış qatları yox etmək üçün daha yüksək temperaturda ütüləmə prosesi zamanı yaranır [73,75,77].

Sellüloza xas olan kətan liflərin oksigen daşıdıcılığı adlanan (oksid-eqradasiya) 70% - dir. Çox vaxt bu qüsurlar ağartma rejiminin istehsal və ya yuma prosesində pozulması zamanı dərinləşir [5, 74,75,76,77].

1.4. Yun parçalar

Yun – təbii lifdir, gözəl məmulatlar hazırlamaq üçün xammaldır, toxumaq və toxuculuq üçün əyilmiş iplikdir. Yazda və payızda qırılmış yunu yuyur, qurudur, növlərə ayırır, darayır və əyirib iplik düzəldirlər. Yunun emalı ən qədim sivilizasiyalara görə Ön Asiyada məşhur olmuş, oradan da bu ustalıq Yunanıstana və Avropanın qalan yerlərinə yayılmışdır. Artıq antik dövrdə yun parçalar istehsal edilmişdir. Məsələn, geyim hazırlanmasına xidmət edən yun parçaların orta əsrlərdə müxtəlif rəngə və keyfiyyətə malik olması bu parçaların inkişafında əhəmiyyətli yer tutur. Yun ipliklərinin fərqi yun növlərinin fərqi ilə əlaqələndirilir. Ən geniş istifadə olunan aşağıdakılardır [55,73,75,77]:

Alpaka yunu – lamal paka cinsindən olan xırda məməlilərin yunu – bir az qıvrım, ipək kimi zərif parlaq;

Anqora yunu – anqora dovşanının yunu, iplikdə onu yun, pambıq ipliği, ipək ipliklə birləşdirirlər;

Dəvə yunu – açıq mixəyidən tünd mixəyi rəngə qədər olur. Həm incə, həm də cod, rəngi və qalınlığı dəvənin yaşından asılıdır, bir qayda olaraq, dəvənin yununu rəngləmirlər;

Kaşemir yunu – hind və iran kaşemir keçilərinin yunu, çox zərif, uzun, ipək kimi zərif və parlaq;

Lama yunu – Cənubi Amerika laması, möhkəm, uzun, təbii, açıq mixəyidən tünd mixəyi rəngə qədər növləri var;

Merios yunu – gözəl, yumşaq tüklü zərif merinos qoyunlarının yunu;

Moxer yunu – İspaniyada, Kiçik Asiyada, Cənubi Amerikada artırılan anqora keçilərinin yunu xovlu, uzun, yumşaq, zərif, ipək kimi parlaq, təbii rəngi ağ, gur və buruq yunlu.

Yun parçaların çeşidləri böyük rəngarəngliklə fərqlənir. İstehsal növünə görə yun parçalar zərif daranmış və mahud (zərif mahud və cod mahud) növlərinə bölünür. Zərif daranmış yun parçalar təmiz yun və başqa liflərlə qarışdırılaraq yarıyun ola bilər [55,73,75,77].

Yarıyun zərif daranmış parçalar kostyum və dəstlərin hazırlanması üçün istifadə olunan əsas parça qrupunu təşkil edir.

II. TEKSTİL MƏMULATLARININ TƏSNİFATI

Müasir dövrdə geyimin vahid təsnifatı mövcüd deyildir. Tekstil məmulatları üçün bir neçə təsnifat qəbul edilmişdir. Tekstil məhsullarının dövlətlərarası təsnifatı üçün altı bölgüdən ibarət olan onluq təsnifat sistemi qoyulmuşdur. Birinci iki rəqəm sinfi, üçüncü – yarım sinfi, dördüncü – qrupu, beşinci – yarımqrupu, altıncı – məmulatın növünü, qalanlar isə növmüxtəlifliklərinin xüsusiyyətlərini ifadə edir (cədvəl 1).

Cədvəl 1. Kod işarələrinin quruluşu

Ali təsnifat qruplaşmaları					Məhsulun növ qruplaşmalarının gələcək dəqiqləşdirilmələri
Sinif	Altsinif	Qrup	Altqrup	Növ	Növ daxili qruplar

Tekstil məhsulları sahə mənsubiyyəti əlamətlərinə görə 85–ci sinifə daxildir. Təyinatına görə tekstil məmulatları 7 altsinfə bölünür [55,73,74,75,76,77].:

- 1-ci – üst geyimlər;
- 2-ci – dəst məmulatlar;
- 3-ci – geyim məmulatları;
- 4-ci – ağlar və ədyallar;
- 5-ci – baş geyimləri (keçə və trikotaj olanlardan başqa);
- 6-ci – iş və xüsusi təyinatlı məmulatlar;
- 7-ci – sair.

Altsiniflər oxşar modeli – quruluş əlamətlərini və istifadəsini birləşdirən məmulatlar nomenklaturalı qruplara bölünür (1 – dən 10 – a qədər). Öz növbəsində hər qrup yerinə yetirdiyi sosial funksiyalara və əsas materiallarına görə altqruplara, altqruplar isə cins və yaş əlamətlərinin məmulatı növlərinə görə xarakterizə edirlər. Növlər bu əlamətləri: məmulatın adı, biçimi, işlənmə mürəkkəbliyi. Trikotaj sənayesi məhsulları 84 – sinifə aid edilir. Trikotaj məmulatları təyinatına görə 8 altsinfə bölünür [73,75,77]:

- 1- ci – ağılıq trikotaj;
- 2- ci – üst trikotaj;
- 3- cü – corab məmulatları;
- 4 – cü – şərf, yaylıq məmulatları;
- 5 – ci - əlcək məmulatları;
- 6 – cı - kətan trikotaj;
- 7- ci – istiləndirici məmulatlar;
- 8 – ci – ehtiyat altsinif.

İstifadə etdiyi xammala görə hər altsinfi qruplara bölürlər (1–dən 10–a qədər). Hər qrup cinsi yaş əlamətlərinə və təyinatına görə altqruplara, altqruplar – məmulat növlərinə, növlər isə- növ müxtəlifliklərinə bölünürlər. Ümumiyyətlə təsnifat uyğunluğuna əsasən tekstil məmulatlarının təsnifatı aşağıdakı kimidir. Məhsul fəsillərə, qruplara, siniflərə, kateqoriyalara, altkateqoriyalara, növlərə, altnövlərinə bölünürlər. Məişət təyinatlı trikotaj məmulatları standart təsnifatına əsasən aşağıdakı əlamətlərinə görə təsnif edilir: təyinatına, tətbiq etdiyi xammal növünə, trikotaj hörmələrini quruluşuna, kətandan məmulatların işlənməsi və bəzədilməsinə, hazırlanma üsuluna. Cins – yaş əlamətlərinə görə məmulatlar aşağıdakı altqruplara bölünür: kişi, qadın, yeniyetmə və yuxarı məktəbli yaşlı oğlan və qızlar, məktəbəqədər və aşağıməktəb yaşlı oğlan və qızlar, kiçik yaşlı və körpələr, yeni doğulmuş oğlan və qızlar üçün. Məişət təyinatlı məmulat növlərini mövsümə görə aşağıdakı altqruplara bölürlər: qış, fəsillər arası, yay, mövsümdən kənar (mövsümdən asılı olmayan). Yerinə yetirdiyi sosial funksiyalara əsasən məmulatlar təntənəli, gündəlik, ev, məişət – idman geyimlərinə bölürlər. Tekstil məmulatların növləri aşağıdakı əlamətlərinə görə xarakterizə edirlər: geyimin adı ilə (paltar, kostyum və s.); cins – yaşa görə bölünmə; mövsümə görə bölünmə; parça növləri və məmulatları hazırlanması zamanı tətbiq edilən üstlük materialları; mürəkkəbliyi ilə [2,3,6,73,74,75,76,77]:

Tikiş məmulatlarının növləri məmulatın adının, fasonunu ülgü və işlənmə növlərini təsnif edən növ müxtəlifliklərinə bölünür. Məmulatın fasonu onun silueti, forması, ülgüsü və işlənməsi ilə təyin edilir.

Fasonun mürəkkəbliyi 10 və daha çox mürəkkəblik qruplarında nəzərdə tutulan standartta əsasən təyin edirlər. İşlənmənin çətinliyi məmulatın emalının şəbəkələri üzrə balların miqdarı ilə təyin edilir. Qrupun mürəkkəbliyi onun texniki təsvirində və ya məmulatın artikulunda göstərilir. Geyimin silueti bədənə yapışan, yarımyağışan, ətəkdən enlənən, düz, trapesiya şəkilli, X – şəkilli və s. ola bilər.

Formasına görə geyimlər klassik (ciddi) idman, “fantazi” ola bilər. Geyimin ülgüsü, qolların ülgüsünə uyğun yaxalıq formasına görə, düymələmə növünə görə, boğazlığın kəsiminə ola bilər. Məmulatın işlənilib hazırlanması sərt, yarımsərt və yumşaq olur. Geyimin növ müxtəlifliyi ölçü əlamətlərinə görə boy, sinəni əhatə edən ölçü, köklüyə görə xarakterizə edilir. Uşaq geyimləri üçün ölçü əlamətləri (3 – dən 18 - ə yaşa qədər) – boy, sinənin və belin əhatəsidir. Baş geyimlərinin ölçüləri içəri tərəfin əhatəsi ilə təyin edilir. Altlığın, isidici materialın, xəzlərin, astarın və bəzəmələrin növü göstərilir. Qrup assortimenti – istifadə şərtlərinə, xammal tətbiqinə və təyinatına görə birləşdirilən məhsulların siyahısıdır. [2,3,6,73,74,75,76,77].

2.1. Üst kişi geyimləri

Üst kişi geyimlərinə aşağıdakı məmulat növləri aid edilir: palto, qısa palto, plaş – palto, gödəkçə, trenç, buşlat, şinel, pencək, bleyzer, kitel, jilet, kostyum, şalvar, kombinezon, yarımkombinezon və s. Palto – tikiş və ya trikotaj geyimi, çiyinli, qolları ilə birlikdə yaxalıqlı və ya yaxalıqsız, qabaq hissədən ətəyə qədər yarıq, düymələrlə, başlıqlı və ya başlıqsız olur. Paltonun yay, qış və mövsüm xarici növləri vardır. Yarımpalto qısaldılmış paltodur. Yarımaltoların bir, ikitərəfli düyməli, bədənə yapışan və düz, başlıqlı və onsuz, kəmərlili buraxılır. Yarımpaltolar qış və mövsüm üçün ola bilərlər. Plaş, plaş – palto da palto növ müxtəlifliyinə aiddir. Onları sukeçirməyən xüsusi polimer materiallar hopdurulmuş parçadan tikirlər. Trenç – poqonlu ordu plaşı, kəmərlili, qayıqlı olur. Gödəkçə - kobud fiksasiya forması olmayan, yarıqlı və düyməli, qollu, çiyinli tikiş və ya trikotaj geyimidir. Üstlük material qismində plaş parçadan (su keçirməyən) və

formaya uyğun trikotaj kətan parçadan istifadə olunur. Gödəkçənin uzunluğu yarımaltının uzunluğundan qısa olmalıdır [73,74,75,76,77].

Buşlat – yarımaltının növmüxtəlifliyidir; çox vaxt bu, ofis təyinatlı geyim hesab edilir. Məişət geyimi qismində onu məktəbəqədər, məktəbli və yeniyetmə oğlan uşaqları üçün hazırlayırlar (idman stilli gənclər üçün geyim).

Şinel – paltonun idarə təyinatlı növ müxtəlifliyidir. Forması, biçimi, materialı, şinelin rəngi idarə tərəfindən təyin edilir.

Pencək – qollu, ətəyədək yarıqlı, başdan ayağa düyməsi olan müəyyən sərt formaya malik tikiş və ya trikotaj geyimidir.

Bleyzer – birbortlu işgüzar stil qeydiyyatlı, bədənə yarıyapışan siluetli formaya davamlı aralıqlı və astarlı geyimdir. Düymələr adətən metaldandır, bəzən yan tərəfdən kant da qoyulur.

Kitel – bədənə yarıyapışan siluet formalı məmulatdır, yaxalığı qatlama və ya dik olur, bir tərəfli bütöv düymələrlədir. Fasonu, rəngi, materialı, bəzəyi, fərqləndirmə işarələri idarədən asılıdır. Kiteli poqonlarla, sətın və ya ipək astarlıqla tikirlər [73,74,75,76,77].

Jilet – qolsuz çiyinli tikiş və ya trikotaj geyimdir. Kostyum – iki və ya daha artıq predmetdən ibarət tikiş və ya trikotaj dəstidir. Şalvar – şalvarları istifadə mövsümünə görə qış, demi-sezon, yay və mövsümdən kənar olmaqla bölürlər. Növ müxtəlifliyinə görə ayırırlar: mülki şalvarlar, qolf, bridclər, idman şalvarları, şortlar, cins şalvarlar, bermudlar və s. Kombinezon – bir-birinə vahid formada birləşdirilən bədən, qollar və şalvar, şort, dar şalvar və ya tumandan ibarət tikiş və trikotaj geyimidir. Yarımcombinezon – bir-birinə vahid formada birləşdirilən, qolsuz, şalvarlı, şortlu, tumanlı, dar şalvarlı tikiş və ya trikotaj geyimidir. [6,73,74,75,76,77].

2.2. Üst qadın geyimləri

Üst qadın geyimləri assortimenti rəngarəngdir və bura palto, yarımaltı, plaş, çiyin örtüyü, kostyumlar, gödəkçələr və s. daxildir.

Palto bir və iki yanlı, düz siluetli bədənə yapışan, yarıyapışan və s. formalarda tikilir. İstifadə mövsümündən asılı olaraq paltolar qış, demi – sezon, yay və mövsümdən kənar növlərə bölünür. Paltolar bir və ya çox qatlı ola bilər. Yarımaltolar paltodan 20 – 30 sm qısa olur. Onun hazırlanması üçün palto üçün istifadə olunan parçadan istifadə edirlər. Plaşları düz, yarım bədənə yağışan və trapesiya şəkilli siluetli bütöv biçimli və bel xətlərində kəsilmiş düz və ya enlənən ətkli, bəzən düzlənən tikirlər. Çiyinlik örtük – tikiş və ya trikotaj məhsuludur, qolsuz sərbəst formalı, çiyinli, ipək astarlı, ilgək və qarmaqlı, ön tərəfdən qarmaqlı, əllər üçün çərtikli, çərçivələrdə ciblər yamsılanmış formada olur [73,75,77].

Kostyum – klassik universal geyim növüdür, jaket və ya yubkada, jilet və yubkadan ibarət olur. Yun kofta – yarıqsız və ya yarıya qədər yarıqlı, düyməli və ya düyməsiz, qollu, çiyinli, trikotaj paltardır. Sviter – uzun qollu çiyinli, düyməsiz, hündür yaxalıqlı trikotaj paltardır. İki növdə - bütöv və yaxalıqlı hazırlanır. Dar şalvarlar – bədən və ayaqlardan ibarət trikotaj qurşaq geyimidir. Onlar qurşağın aşağı hissəsini və ayaqları pəncəyə qədər örtür, uzun və qısa olur, üzəngili və ya lastik hörməli olur [73,74,75,76,77].

2.3. Uşaqlar üçün üst geyimlər

Üst uşaq geyimlərinin assortimentinə qış və mövsümü paltolar, plaşlar, gödəkçələr, dəstlər, qızlar və oğlanlar üçün palto və şalvardan, kostyumlardan ibarət dəstlər aiddir. Uşaqlar üçün geyimlər çox vaxt çoxqatlı olur, uşaq məmulatlarının uzunluğu müxtəlifdir. Əsas stil – çox vaxt düz siluetli idman geyimləridir [74,75,76,77].

2.4. Yüngül donlar

Yüngül paltarlar assortimenti rəngarəngliyi ilə fərqlənir. Bunlar donlar, don – kostyum, don – palto, xalat, penüar, sarafan, fiqaro, çiyin örtüyü, bluz, yubka – şalvar və s. – dir. Don – qız və qadınlar üçün vahid formana birləşdirilmiş döş və

ətək hissədən ibarət olan ənənəvi geyimdir. Yaş əlamətlərinə görə donlar böyük qadın və qızlar (kiçik yaşlardan yuxarı sinif yaşlarından) paltarlarına bölünür. Mövsümünə görə donlar yay, qış, demi – sezon və mövsümdən kənar növlərə bölünür. Təyinatına görə donlar gündəlik, ev, idman – məişət, xüsusi və təntənəli olur. Paltarların fasonu biçiminə, boğazının kəsiminə, qolların biçiminə, yaxalığına, düymələnmə növünə, ciblərin formasına, bəzəklərinə görə müxtəlif olur. Donlar qollarına görə calaqlı, reqlan, yarırəqlan, tam biçilmiş, köynək biçimli, volanlı, fənərli, dar. Enli, manjetli, naxışlı büküklərlə, müxtəlif uzunluqda – uzun, qısa, dördü üç, səkkizdə yeddi kimi satışı buraxılır. Yaxalıqların fasonu müxtəlifdir: - şallı, qatlama yaxalı, ingilisvari, xomutlu, bəzədilmiş, bütöv biçilmiş və s. Ciblər üstədən yapışdırılmış, vərəqvari, qapaqlı çərçivəli, qabarıq xətlə ola bilər [74,75,76,77].

Paltar – kostyum don və jaketdən və ya jaket və yubka ya da ki, sarafandan ibarət olur. Don – palto – uzun və ya qısa qollu düyməli və ya düyməsiz, başdan ayağa yarıqlı, astarsız yüngül qadın paltosudur. Xalat – öndən ətəyə qədər yarıq, düyməli və ya kəmərlə olur. Xalatlar sərbəst və uzun, astarlı və ya astarsız; iki yanlı xalatlarda bir tərəf digərinin altında qalır. Penyuar – səhər tualeti üçün yüngül ipəkdən isidici aralıqlı, astarlı, yaraşlıq ev xalatı. Sarafan – yaxalıqsız və qolsuz don, düyməli və düyməsiz, bəzən çiyin bağları ilə. Onu bluz və ya jaketlə geyirlər. Fiqaro – bel xəttinə qədər və daha qısa jaket, uzun və ya qısa qollu, yaxalıqlı və ya yaxalıqsız, düyməli və ya düyməsiz. Donun və ya bluzun üstündən geyinirlər. Çiyin örtükləri – müxtəlif uzunluqlu, qolsuz, qısa örtükdür. Onu dona əlavə və ya ayrıca geyim kimi istifadə etmək olar. Bluz tərtibat xüsusiyyətlərinə görə donun döş hissəsinə oxşayır. Onlar hissəli və bütöv, qollu və qolsuz olur. Bluzların yaxaları müxtəlif fasonlarda ola bilər – qatlama yaxalıqlı, dik yaxalı, şal vari, fiqurlu və s. Bluzlar qırçınlı, didmələrlə, naxışlarla bəzədilmiş, şəbəkəli haşiyələrlə, krujeva, dik yaxalıqlı, şəridli; yubkaya salınmış və ya yubka üstündən, kəmərlə və ya kəmərsiz geyinirlər [55,56,74,75,76,77].

Yubka - şalvar – yubka - şalvar şalvar kimi planlaşdırılır, elə təəssürat yaradılır ki, qat – qat uzun və ya yubkadır. Belə geyim fiquranı göstərmir,

hərəkətləri məhdudlaşdırmır. Ton – bədənə bir hissəsini və ya hamısını örtən qolsuz, bretelli (və ya onsuz), düyməli (və ya onsuz), korset məmulatla birbaşa bədənə geyinilən tikiş və ya trikotaj qadın və qızlar üçün çiyinlik geyimidir.

Üst trikotajın assortimenti daima yenilənir və genişlənilir. Yeni dəstlər tətbiq olunur – jaket don, jiletli – don, kətanla ortaq yerinə yetirilə don – paltolar ola bilər. [55,56,74,75,76,77].

2.5. Ağlar

Ağların çeşidinə daxildir: insanın dərisinin üst və yüngül təmasdan qoruyan istilik komfortu yaradan (üst və bədən ağları) məmulatlar; yataq dəsti və stol örtükləri, korset məmulatları. Üst və alt bədən ağları, kişi, qadın və uşaq ağlarına bölünür; istifadə mövsümünə görə qış, mövsümü, yay və mövsümdən kənar; məmulatın silüetinə görə yarıyapışan və düz olur. Ağlar ciddi, idman formasında və “fantazi” ilə hazırlanır; yüngül işlənmə ilə. Tələb olunan materialların növünə görə ağlar pambıq parça, ipək, kətan, yun, süni və sintetik parçalara bölünür. Toxunmamış materiallardan ancaq bir neçə məmulat növü, məsələn, alt köynəklər və pijamalar (yatmaq üçün), tumanlar, korset məmulatları, əskilər hazırlanır. Hal – hazırda ağ məmulatların əsas hissəsi trikotajın payına düşür. Kətan trikotajdan hazırlanan ağlar yüksək istilikdən müdafiəsi, hava və buxar keçiriciliyi, rütubəti özünəçəkmə qabiliyyəti və buna nəzərən yaxşı gigiyenik xüsusiyyətləri ilə seçilir, asan yuyulub təmizlənir, istifadəyə davamlıdır, az qırışır [73,74,75,76,77].

Parçadan hazırlanan üst ağlar. Üst ağların assortimentinə köynəklər, pijamalar, köynək yaxalıqları, yaxalıqlar, manjetlər daxildir. Kişilər və oğlanlar üçün üst köynəklər müxtəlif biçimdə buraxılır. Yaxalığın quruluşuna, düymələnməsinə, qolların uzunluğuna, bəzəmələrinə və istifadə olunan materiala görə aşağıdakı üst köynək materialı vardır: tikilmə yaxalıqlı, ətəyə qədər düymələnmən, uzun və ya qısa qollu, cibli və ya cibsiz, düz və ya bədənə yarıyapışan ülgülü.

Köynəklərin çoxu yaxalıq və manjetlərində bərk kleyli aralıqlı istehsal

olunur. Köynəklərin fasonu çox müxtəlifdir: idman, zabit, çəp yaxalılıq, “ukraynalı”, gödəkçə - köynək və s. [55].

Pijama şalvar və gödəkçə (və ya bluzlar) ibarət dəstdir. Pijamaların yuxu və istirahət üçün olmaqla iki yerə bölünür. Pijama koftaları düz, bədənə yarıyapışan, bir və ya iki yanlı, aşağıya qədər düyməli olur. Yan tərəfdə ciblərlə, kəmərlə buraxılır. Pijama şalvarları uzun və gödək, kəmərlə və ya elastik lentli hazırlanır. Qadın və qız pijamaları kişi pijamalarından az fərqlənir, ancaq daha yaraşılıq tərtib olunur [55].

Yaxalılıq – qolsuz, yaxalılıq və ya yaxalılıqsız, yüngül kişi və ya qadın geyimidir. Alt ağır üstündən geyinilir və üst köynəyi əvəz edir. Yaxılıqları birqat yumşaq kitel və gimnasta uyğun, həmçinin ikiqat, içərisində aralıqlı parça ilə, bərk, bucaqlı və bucaqsız buraxılır. Parçadan bədən ağırları. Bədən ağırlarını qadın və qızlar, kişi və oğlanlar, körpə və yeni doğulmuşlara bölürlər [2,3,56].

Qadın və qızlar üçün ağırlar. Alt köynək – paltar üçün çexol qismində istifadə olunan məmulatdır. Kombinasiya – britellər və ya onlarsız yaraşılıq gündüz köynəyindən 4 sm uzun olur. Qarnitur – yaraşılıq gündüz ağı pambıq parçadan, ipəkdən və ya sintetik parçadan olur. Onun tərkibinə briteldə və ya çiyinli köynək və pantolon və ya tuman aiddir. Tumanlar həmçinin çimərlik dəstinin və idman geyiminin əsas hissəsidir. Gecə köynəyi – bu bədən ağı sərbəst formadadır. Çimərlik nsamblı – tərkibində mütləq çimmək kostyumu olan dəst məmulat olmalıdır. Əlavə predmet kimi kofta, sarafan, yubka, xalat, baş geyimi, çanta və çimərlik üçün nəzərdə tutulmuş digər məmulatlar ola bilər. Alt yubka paltarın altından çexoldur, yayda köynək yerinə geyinirlər. Kişilər və oğlanlar üçün ağırlar. Kişi və oğlanlar üçün alt köynək – qollu, yuxarıdan düymələnən və ya onsuz, yaxalılıq və ya yaxalılıqsız bədən köynəyidir. Oğlan və kişilər üçün kalsonlar iki ön və iki arxa yarılardan ibarətdir, öz aralarında onlar yan və addım bir də oturtma tikişləri ilə birləşdirilir. Oğlanlar və kişilər üçün tumanları sətindən, çitdən, sarjdan tikirlər. Həm də idmanla – futbolla, boksla, gimnastika ilə məşğul olmaq üçün tumanlar buraxılır. Kişi və oğlanlar üçün üzgüçülük tumanları bədənə kip oturur. Onlar ikiqat və ya birqat, düyməli və ya iplə bağlanır. Yatmaq üçün

pijamalar sərbəst kofta və şalvardan ibarətdir. Onları sətindən, çitdən, ştapeldən və ipəkdən tikirlər [2,3,56,74,75,76,77].

Yeni doğulmuş və uşaqlar üçün ağlar. Bu cür ağlara yüksək gigiyenik tələblər qoyulur. Məmulatlar hava keçiriciliyi, hidroskopik, istidən müdafiə xüsusiyyətli, həmçinin yaxşı yuyulub ütülənən, uşağın hərəkətini məhdudlaşdırmayan, nəfəs və ya qan dövranını məhdudlaşdırmayan olmalıdır. Yeni doğulmuş və körpə yaşlı uşaqların assortimentinə aşağıdakı məmulatlar daxildir: körpələr üçün boş jaket, köynəkçiklər, koftalar, döşlüklər, konvertlər, təzə doğulmuşlar üçün əsgilər, bezlər, mələfələr, kombinezonlar. Trikotaj ağları. Təyinatına görə məişət və idman trikotaj ağlarını fərqləndirirlər; cins – yaş əlamətlərinə görə isə - qadın, kişi, yeniyetmə və uşaq; materialına görə - pambıq parça, pambıq – lamsan iplikdən, süni saplardan, sintetik iplərdən və saplardan, elastik və həcmli saplardan, təmiz yun və qarışıq ipliklərdən və s. Parçanın növünə görə ağ məmulatlar əsas və tərs toxunuşlu; mövsümə görə - payız-qış, yaz-yay; istehsal növünə görə toxunan və biçilən olur. Bundan başqa növlər, fasonlar, qol, sinə əhatəsi, bel əhatəsi, omba əhatəsi və s. əlamətlərə görə təsnif edilir. Ağ trikotaj assortimenti qadın, kişi, yeniyetmə və uşaq ağlarını əhatə edir. Oğlan və qızlar üçün ağları eynilə, kişi və qadınlarda olduğu kimi buraxılır. Uşaq ağları aşağıdakı yaş qrupları üçün buraxılır: körpə, məktəbəqədər, kiçik və yuxarı sinif məktəbliləri üçün. Qadın ağ geyim məmulatlarına kombinasiyalar, gecə köynəkləri, alt yubkalar, pantolonlar və s. aiddir. Kombinasiya və köynəklərin modellərinin müxtəlifliyi sinə konstruksiyasının müxtəlifliyi, müxtəlif boğaz bəzəmələri, qol yeri və aşağı hissə məmulatları ilə təmin edilir. Qadın ağları assortimenti rahat və dəbli bədii rəngli işləmələrin, həmçinin yeni məmulat növlərinin yaranması yeni quruluşlu kətanın işlənməsi və tətbiqi hesabına artır [2,3,73,74,75,76,77].

Son zamanlar yerli sənaye ev geyimləri istehsalına başlamışdır. Qadın və qızlar üçün ev geyimləri: - bunlar gecə köynəkləri və ya pijamalar dəsti və xalatlardır; gecə köynəkləri və tuniklər dəsti; jilet və yubkalar, gecə köynəkləri və pijamaların ətirli dəsti və s.

Kişilər və yeniyetmələr üçün ev geyimləri dəstinə xalat, pijama və ya

fufayka və ya şortla, gödəkçələr, pijama ilə dəstdə xalat və ya bluzonlar daxildir. Korset məmulatları. Korset məmulatlarına qadın lifçiyi, korset, yarımkorset, qراسiya, yarımqراسiya, corablar üçün qurşaqlıq, korsetli tumanlar və s. daxildir.

2.6. Yataq dəsti və masa örtükləri

Yataq dəsti assortimentinə yorğanüzü, mələfələr, əsgilər, balış üzləri, sıyrıqlı ədyallar və s. daxildir. Yataq dəstlərini ağardılmış, hamar, rənglənmiş və güllü – naxışlı pambıq, kətan və yarımkətan parçalardan tikirlər. Yorğan üzü - ədyala salınmış çexoldur. Yorğan üzləri ikienli, bir yarımlıq, böyüklər üçün, uşaq və yeniyetmələr üçün dörd tipdə (A, B, C, D) formalarına görə fərqlənir. Yorğan üzlərinin aşağıdakı ölçüləri var [56,73,75,77]:

Uşaqlar üçün - 121 x 121 sm və 143 X 143 sm;

Yeniyetmələr üçün - 173 x 123 sm;

Böyüklər üçün - 215 x 143 sm (biryarımlıq) 215 x 175 sm (ikienli).

Mələfələri qoşa sapla biryarım və ya iki kətan pambıq parçadan, çitdən, bezdən, humayundan və bütövlər, tamlar – kətan və yarımkətan parçadan tikirlər. Bir enli mələfələrin eni böyüklər üçün uzunluğu 214 sm – də 126, 130, 135 sm ola bilər, biryarım en - 138, 149, 150, 165 sm, ikien - 170, 180, 187, 200 sm ola bilər.

Balış üzü – çexol şəklində düyməli və ya bir tərəfdən klapanla tikilir. Balış üzlər matraslıqdan, döşəklik parçadan (alt və üst) olur. Üst balış üzləri aşağıdakı ölçülərdə olur: 40 x. 40 sm, 60 x. 60, 70 x. 70, 75 x. 75, 80 x. 80 və 60 x. 54 sm; alt balışüzləri üstdəkilərdən 2 sm az olur. Başlıqlı mələfələr çoxləçəkli pambıq parçadan hazırlanır. Sıyrıqlı ədyallar ikiqat parçadan, isidici aralıqlı pambıqdan, vatindən, tükdən və s materiallardan ibarətdir. Sıyrıqlı örtüklərin ölçüləri 210 x. 150 sm, 210 x. 170, 210 x. 180 və 210 x. 190 sm olur. Onları əsasən ipək parçadan, aşağısı boyunca bəzəmələrlə hazırlayırlar [3,73,74,75,76,77].

Stolun hazırlanması üçün nəzərdə tutulan masa ağlarının assortimentinə stol örtükləri, salfetlər, dəsmal və yaylıq məmulatları aiddir.

2.7. Tikilmiş baş geyimləri

Məişətdə baş geyimləri kostyumun bir hissəsi hesab olunur. Onların əsas funksiyası insanı ətraf mühitin müxtəlif təsirlərindən qorumaqdır. Baş geyimlərinin çeşidi aşağıdakı əlamətlərinə görə təsnifatlaşdırılır [73,74,75,76,77]:

- istehlakçının cins və yaşına görə;
- kişi, qadın və uşaq;
- istifadə zamanına görə-qış, yay, mövsümü;
- istifadə olunan materialların növünə görə;
- təyinatına görə-gündəlik, bəzədilmiş, yay istirahəti və idman üçün;
- formasına görə-ciddi, idman, “fantazi”;
- işlənməsinə görə yumşaq, yarımberk, bərk;
- üst bəzəmələrin xüsusiyyətinə görə-hamar, xovlanmış, qırılmış və qırılmamış xovlarla;
- rəng uyğunluğu-hamar rənglənmiş, basmalı, melanj və s.

Baş geyimləri 3 qrup mürəkkəbliyi ilə istehsal olunur, – birinci, ikinci və üçüncü [73,74,75,76,77]:

- böyüklər üçün baş geyiminin ölçüsü – 53-dən 62-yə qədər;
- yeniyetmə və məktəb yaşlı uşaqlar üçün 50-dən 56-ya qədər;
- məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün – 45-dən 47-yə qədərdir.

Baş ölçüsünü təyin etmək üçün santimetrli lentlə bütün başı əhatə edərək başın arxasından və 1,5 – 2 sm qulaqlardan yuxarı və qaş üstündən ölçürlər. Baş geyimlərinin istehsalı üçün müxtəlif pambıq parçalardan, yundan, ipəkdən, kə tandan, süni xəzdən, keçədən, məxmərdən, dəridən, nazik yonqar və s. – dən istifadə edilir. Xovlu tüklü şlyapalar aşağıdakı növlərə bölünür: zamza – bərabər pardaxlandırılmış və kəsilmiş xovlu şlyapalar; məxmər–2 mm hündürlükdə qırılmış sıx xovlu şlyapalar. Baş geyimləri üçün müxtəlif bəzəmə materiallarından istifadə olunur: parçaların rəngi keçədən, quş lələyindən, bantlardan, kəmərciklərdən, ipliklərdən və s. -dən [55,56,58,74,75,76,77]:

Kişi və oğlanlar üçün baş geyimləri. Kişi və oğlanlar üçün olan baş

geyimlərinin çeşidinə şapkalar, şapka–beretlər, şlyapalar, qulaqlı şapkalar, beretlər, matros papaqları, başlıqlar, furajkalar, şlemlər və s. daxildir. Şapka – dar kənarlı yumşaq baş geyimidir. Onun əsas hissələri başlıqdan (və ya kolpak), dimdikdən, alınlıqdan, aralıqdan ibarətdir. Şapkanın yuxarısı müxtəlif biçimdə ola bilər – pazlardan, tambirinli, reqlan və “fantazi” [73,75,77].

Şapka-beret–kepiklərin bir növüdür. Başlıq yumşaq və bərk biçimli beret formasındadır. Şlyapa – tam və müxtəlif detallardan ibarət olan müxtəlif forma və ölçülü baş geyimidir. Onun əsas detalları – başlıq, şlyapanın təpəsi, yanları, aralığı, alınlığı, daxili aralığın detalları və bəzəkləridir. Qulaqlı – papaq – bortlu qulaqlıqlarla və dimdikli tikilmiş baş geyimi. Beret – dairəvi və ya oval formalı yan kənarları olan və olmayan yumşaq baş geyimidir. Beretin formaya salınmış (keçədən) və parçadan, dəridən, süni xəzdən, astarla və ya onsuz tikilmiş formaları var. Oğlanlar üçün yaya baş geyimlərinə jokeyka, kapitan, başlıq, şlem, fəslər, araxçın, şlyapa – panama aiddir. [74,75,76,77].

Qadınlar və qızlar üçün baş geyimləri. Qadın baş geyimlərinin növləri çox vaxt istifadə olunan materialdan asılıdır (keçə, parçalar, süni dəri, xəz, xırda yonqar və s.). Dəbli kəsimlər–kanotye, kişi şlyapalarına oxşar, çox da böyük olmayan, başa oval yanları ilə oturan “tok” beretlər, şapka-beretlər, “fantazi”, “çalma”, “bolero”, idman tipli şlyapalar. Bu şlyapaları bəzəmək üçün ipək lent metal furnitur, quş lələkləri, güllər və s. -dən istifadə olunur [3,56,73,75,77].

III. TEKSTİL MƏMULATLARININ ÇEŞİDİNƏ TƏSİR EDƏN AMILLƏR

Tekstil məmulatlarının istehlak xassələri onların layihələndirilməsi və işlənməsi proseslərində formalaşır. İstehlak xassələrinin aparıcı amilləri aşağıdakılardan ibarətdir [2,3,74,75,76,77]:

- lifli tərkib;
- tekstil saplarının strukturu;
- parçaların quruluşu;
- parçaların məruz qaldığı tamamlama prosesinin xarakteri.

Bundan başqa məmulatların xassələrinə istehsalın bütün mərhələlərində bu və ya digər əməliyyatların yerinə yetirilməsinin müxtəlif texnoloji xüsusiyyətləri də təyin edilməş formada təsir edir. Məmulatların xassələri sabit qalmır. Onlar məmulatın saxlanması, daşınması və istismar şərtinin prosesinin təsirindən dəyişə bilərlər. Bütün bu faktorlar məmulatların istehlak xassələrinə kompleks təsirlər edirlər [2,3,74,75].

3.1. Tekstil məmulatlarının çeşidi və xarakteristikası

Bu standart məişətdə nəzərdə tutulmuş hazır məmulatların tətbiq sahəsində əsas anlayışların termin və təriflərini təyin edir [2,3,6].

Bu standartda müəyyən edilən terminlərin standartlaşdırma üzrə işlərin fəaliyyət sahəsinə daxil olan və bu işlərin nəticələrindən istifadə edilən bütün növ sənədlərdə və ədəbiyyatda tətbiqi məcburidir. Standart tam şəkildə CT CƏB 4827-84-ə uyğunluq təşkil edir. Hər anlayış üçün bir standartlaşdırılmış termin müəyyən edilib [73,74,75].

Standartlaşdırılmış terminlərin əvəzinə termin sinonimlər istifadə etmək yol verilməzdir. İstifadəsinə yol verilməyən termin sinonimlər arayış qismində standartta cəlb edilib və “NDP” nişanı ilə (tətbiqi yol verilməzdir “TYV”) işarələnmişdir. Zəruri halda, göstərilən təriflərdə istifadə edilən terminlərin

mənasını açıqlamaqla və təyin edilən anlayışın əhatəsində olan obyektlər göstərilməklə, törəmə əlamətlər daxil edərək bu tərifləri dəyişmək olar. Dəyişikliklər bu standartla müəyyən edilən anlayışların həcmi və mənasını pozmamalıdır. Termin bütün lazımi və yetərli anlayış əlamətlərini əks etdirərsə, tərif göstərilir və “Tərif” qrafasında xətt çəkilir. İki nişanəni birləşdirən məmulatlar üçün belə terminlər istifadə olunur: geyim–kostyum, geyim–palto, tuman–şalvar, kəmərlər–qısatuman, pantolonlar–qısa tumanlar, kalsonlar–qısa tumanlar və s. Standarta daxil olan terminlərin əlifba göstəricisi verilib. Standartlaşdırılmış terminlər yarımqara, onların tərifləri və sinonim terminlər açıq rəngli şriftlə göstərilmişdir [2,3,74,75].

Standartlaşdırılmış terminlər və onların tərifləri. Ümumi anlayışlar.

Geyim - utilitar və estetik funksiyaları daşıyan insan geyiminə aid olan məmulat və ya onların cəmi [55,56,73,74]:

-geyimlərin çeşidləri - müəyyən əlamətlərə görə müstəqil qruplarda birləşmiş geyim. Birləşdirmənin əlamətləri kimi xammalları, təyinatı və s. göstərmək olar;

-tikiş məmulatı - tikiş istehsalatında geyim və alt geyimləri üçün nəzərdə tutulan bütün növ materiallardan hazırlanmış məmulat;

-trikotaj məmulatı- trikotaj parçadan və ya bütöv toxunuşdan trikotaj istehsalat şəraitində hazırlanmış məmulat;

-çiyinli geyim-bədənin yuxarı dayaq hissəsinə söykənən, yuxarıdan bədənə, boyun və əlləri birləşdirən, aşağıdan isə kürəklərin dik hissəsi və sinədən keçən xəttlərlə məhdudlaşan geyim;

-kəmərlı geyim -bədənin aşağı dayaq hissəsinə söykənmiş, yuxarıdan bel aşağıdan isə omba xətti ilə məhdudlaşmış geyim;

-geyim dəsti - hər biri dəstin tərkib hissəsi olan iki və daha artıq məmulatdan ibarət geyim;

-üst geyimi-korsetli məmulatların, alt geyimlərin, kostyum-paltar qrupunun üstündən geyinilən paltar;

-alt geyimi-lazımı gigiyenik bədən və məişət şəraitin yaradılması üçün tikiş

və trikotaj məmulat. Qeyd: ağırlara aid olan məmulatlar: bədən, yataq və yeməxana geyimləri;

-korset məmulatı-ayrı-ayrı hissələrin formalaşması və saxlanması üçün bilavasitə bədənə geydirilən, həmçinin corabların saxlanması üçün tikiş və trikotaj məmulatı;

-baş geyimi-baş örtən tikiş və trikotaj məmulatı;

-corab və uzun corab məmulatı-bilavasitə bədənə geyilən, aşağı hissələri, hər iki ayaqları, dabanlar da daxil olmaqla örtən trikotaj məmulatı [55];

-əlcək məmulatı-bəzi önlərin və əllərin aşağı hissəsini örtən bilavasitə bədənə geydirilən tikiş və trikotaj məmulatı;

-yaylıq-şərf məmulatı-baş və boyunu örtmək üçün tikiş və trikotaj məmulatları;

-bütün fəsillər üçün geyim yaz – payız fəsli üçün geyim;

-çağalar üçün geyim-ilin hər fəsili üçün geyimlər;

-körpələr üçün geyim-9 aya qədər olan uşaqlar üçün geyimlər;

-məktəbəqədər uşaqlar üçün geyim-9 aydan 3 yaşa qədər uşaqlar üçün geyimlər;

-kiçik məktəblilər üçün geyim-3-dən 7 yaşa qədər uşaqlar üçün geyimlər;

-yuxarı sinif şagirdləri üçün geyim-11,5-dən 14,5 yaşa qədər qızlar üçün və 12,5-dən 15,5 yaşa qədər oğlanlar üçün geyimlər;

-yeniyyət uşaqları üçün geyim-14,5-dən 18 yaşa qədər qızlar üçün və 15,5-dən 18 yaşa kimi oğlanlar üçün geyimlər;

-məişət geyimi-müxtəlif məişət və ictimai yerlər üçün geyimlər;

-gündəlik geyim-gündəlik geyim üçün məişət paltarları;

-təntənəli tədbirlər üçün geyim-təntənəli şəraitdə geyim üçün məişət paltarları;

-ev geyimi-ev şəraitində iş və istirahət üçün məişət geyimi;

-fəhlə geyimi-məişət şəraitində iş üçün ev geyimi [55];

-idman geyimi-idman məşqləri üçün məişət geyimi;

-milli geyim-xalq məişətlərinin və milli mədəniyyət-yətin spesifikasiyasını əks

etdirən məişət geyimi;

-istehsalat geyimi-xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələrində istehsalat şəraitində geyim üçün paltar;

-xüsusi geyim-fəhlənin təhlükə və zərər edici istehsalat faktorlarından mühafizəsi üçün istehsalat geyimi;

-sanitar geyimi-fəhlənin işçi alətlərdən və ümumi istehsalat çirklənməsindən qoruyan istehsalat geyimləri. Qeyd: sanitar geyim növlərindən biridə işçi alətlərindən qorunmaq üçün texnoloji geyimlər;

-formalı geyim-hərbiçilər, xüsusi idarələrin işçiləri və şagirdlər üçün müəyyən olunmuş geyim;

-kütləvi istehsal edilmiş geyimlər-axın (konveyer) istehsalatı şəraitində seryalarla tip fiqurlar üçün hazırlanmış geyimlər;

-fərdi sifarişə görə geyim-insan fiqurasının ölçülərinə və təklif edilən modelə görə hazırlanmış geyimlər [55];

-hazır geyim-texnoloji emal sikli yekunlaşmış istismara hazır olan geyimlər;

-yarımfabrikat geyim-texnoloji emal sikli axıra çatdırılmamış olan geyim;

-palto-yuxarıdan aşağıya kimi, otaqdan kənar geyilməsi üçün çiyinli, qollu, kəsmə və ya ilgək ilə tikiş və ya trikotaj geyimi;

-yarımpalto-qısaltılmış palto;

-plaş-yağıntılardan mühafizə üçün yuxarıdan aşağı ilgəkli, qollu, çiyinli tikiş geyimi;

-örtük-qol yerindən və qollardan azad olan sərbəst formalı çiyinli tikiş və trikotaj geyimi. Qeyd: çiyinliyin müxtəlifliyi pelerina kimi gedir;

-gödəkçə-bağlama və ya kəsişməsi yuxarı hissədə olan gödəkçə;

-bluza-yuxarıdan aşağı sərt fiksaj formalı, kəsməli qollu, ilgəklə bədəni və yarı ombaları örtən kişi və ya oğlanlar üçün tikiş və trikotaj geyimi;

-pencək-yuxarıdan aşağı yarı ombaları və bədəni örtən çiyinli, qollu kəsimli və ya ilgəkli tikiş və trikotaj geyimi [55];

-jaket-bədəni və yarı ombaları örtən ilgəksiz və ya ilgəklə yuxarıda qollu çiyinli trikotaj geyimi. Qeyd: Cemperin müxtəlif növlərindən biri də poliverdir;

-cemper-qolsuz qol yerləri ilə tikiş və ya trikotaj çiyinli geyim;

-jilet-uzun qollu ilgəksiz hündür yaxalı (5sm-dən artıq), bədəni və yarı ombaları örtən çiyinli trikotaj geyimi;

-sviter-bir tamlığa birləşmiş şort, retuz, qısa tuman və şalvar ilə qollu lifdən ibarət olan tikiş və trikotaj geyimi;

-kombinezon - kombinezon ayaqların pəncələrini örtə bilər;

-yarımkombinezon-bir tamlığa birləşmiş şort, retuz, qısa tuman şalvar ilə qolsuz lifdən ibarət olan tikiş və trikotaj geyimi. Qeyd: yarımkombinezon ayaq pəncələrini örtə bilər;

-körpələr üçün geyim-körpələr və körpə uşaqlar üçün kombinezon və ya yarım kombinezon şəkilində tikiş və trikotaj geyimi. Qeyd: İməkləyən uşaq üçün paltar pəncələri bağlayan şalvar şəklində ola bilər [55];

-don-bir tamlığa birləşmiş lifdən və tumandan ibarət olan qızlar və qadınlar üçün çiyinli tikiş və ya trikotaj geyimi. Qeyd: Geyimin müxtəlifliyi sarafan ola bilər;

-xələt-yuxarıdan aşağıya kimi kəsmə və ya ilgəklə ayaqları və bədəni tam və ya yarısına kimi örtən çiyinli tikiş və ya trikotaj geyimi;

-xluzka-bədəni və ombaları qismən örtən çiyinli qadın və ya qızlar üçün tikiş və ya trikotaj geyimi;

-xşaqlar üçün kofta-yenidoğulanlar, baxça, məktəbəqədər uşaqlar üçün bədəni qismən və ya bütöv örtən, qollu, kəsikli, çiyinli tikiş və ya trikotaj geyimi;

-üst köynəyi-kişilər və oğlanlar üçün bədəni və ombanı qismən örtən qollu, yaxalı, çiyinli tikiş və trikotaj geyimi;

-alt köynəyi-kişilər və oğlanlar üçün çiyinli paltar, qollu, yaxasız, bütöv bədəni və qismən ombanı örtən, qadınlar və qızlar üçün isə bədəni və qismən ayaqları örtən korset məmulatları yaxut bilavasitə bədənə geyindirilən tikiş və trikotaj geyimi;

-gecə köynəyi-yataq üçün bədəni və ayağı qismən və ya tam örtən birbaşa bədənə geyirilən çiyinli tikiş və trikotaj geyimi [73,75,77];

önlük-kirlənmədən qoruyan tikiş və trikotaj geyimi;

-kombinasiya-qadınlar və qızlar üçün tam və ya qismən bədəni və ayaqları örtən, bilavasitə bədənə və ya korset məmulatlarına geyindirilən trikotaj geyimi;

-düyməsiz çağa köynəyi-çağalar üçün boş formalı qollu, belində yaxud önündə yuxarıdan aşağıya yarıqlı bilavasitə bədənə geyinilən, çiyinli tikiş və trikotaj geyimi;

-çağalar üçün köynək-çağalar üçün beli və eni yuxarıdan yarıqlı bilavasitə bədənə geyindirilən çiyinli tikiş və trikotaj geyimi;

-fufayka -bədəni tam və ya qismən örtən, bilavasitə və korset məmulatlarına geyindirilən çiyinli trikotaj geyimi;

-mayka-düyməsiz və qolsuz çiyinli bədəni tam və qismən örtən, bilavasitə bədənə geyindirilən trikotaj geyim;

-qadınlar üçün çimərlik paltarı-bədənin döş hissəsini bel və ombanı kip örtən çimmək üçün təyin edilmiş tikiş və trikotaj geyimi [55];

-şalvar-bədənin aşağı hissəsini və ayaqları ayrı ayrılıqda örtən belə qədər toqqalı tikiş və trikotaj geyimi. Qeyd: Şalvarın müxtəlifliyi şalvarın bretel və döşlüyündədir;

-şortı-dizdən yuxarı şalvar;

-reytuz-bədənin aşağı hissəsini, ayaqları və pəncəni ayrı ayrılıqdan kip örtən toqqalı trikotaj geyimi;

-yubka-qadın və qızlar üçün belə qədər müxtəlif uzunluğu olan, bədənin aşağı hissəsini və ayaqlarını birlikdə örtən tikiş və trikotaj geyimi;

-alt yubkası-qadın və qızlar üçün belə qədər müxtəlif uzunluqlu don və ətək altına geyinilən tikiş və trikotaj geyimi;

-tuman-belə qədər bədənin aşağı hissəsini və ayaqların yuxarı hissəsini örtən ayrı ayrılıqda bədənin hissəsini örtən, bilavasitə bədənə geyinilən tikiş və trikotaj geyimi. Qeyd: tuman müxtəlifliyi tumanın bretelyalı döşlü olmağındadır [55];

-kişilər üçün üzgüçü tumanı-qısa tuman bədənin aşağı hissəsinə kip oturan çimərlik üçün geyim;

-kişilər üçün alt tumanı-kişi və oğlanlar üçün belə qədər, bədənin aşağı

hissəsini və ayaqları pəncələrə qədər ayrı ayrılıqda örtən, bilavasitə bədənə geyinilən tikiş və trikotaj geyimi;

-darbalaq-qadın və qızlar üçün belə qədər bədənin aşağı hissəsini və ayaqların yuxarı hissəsini ayrı ayrılıqda örtən, bilavasitə bədənə geyinilən trikotaj geyimi;

-kostyum-iki və üç məmullatlı tikiş və trikotaj geyim dəsti;

-kişi kostyumu-pencək və şalvardan ibarət olan geyim dəsti;

-qadın kostyumu-jaket, jilet və yubkadan ibarət olan geyim dəsti. Qeyd: pencək jiletlə dəst hazırlana bilir;

-şalvar dəsti-qadın və qızlar üçün müxtəlif növ çiyinli paltar və şalvardan ibarət olan, tikiş və trikotaj geyim dəsti;

-çimərlik kostyumu-qadın və qızlara aid çimmək üçün nəzərdə tutulmuş byustqalter və tumandan və ya üzgüçülük tumanından ibarət geyim [55];

-çimərlik dəsti-tərkib hissəsi çimərlik geyimindən, çimərlik kostyumdan və ibarət tikiş və trikotaj dəsti;

-pijama-gödəkçə, fufayka, bluz və şalvardan ibarət olan müxtəlif uzunluqlu yataq üçün tikiş və trikotaj geyim dəsti;

-büsthalter-qadınlar və qızların döş vəzlərinin formalaşması və saxlanması üçün korset məmullatı;

-qrasiya-qadın və qızlara aid döş vəzlərinin yuxarı hissəsindən, aşağı ətraflara qədər olan bədən qatlarının formalaşdırılması və uzun corabların saxlanması üçün istifadə olunan korset məmullatı;

Yarımqrasiya-qadın və qızlara aid, döş vəzlərinin yuxarı hissəsindən toqqaya qədər olan bədən qatlarının formalaşdırılması üçün istifadə olunan korset məmullatı;

-korset-döş vəzlərinin aşağı hissəsindən, aşağı ətraflara qədər olan bədən qatlarının formalaşdırılması və uzun corabların saxlanması üçün istifadə olunan korset məmullatı;

-yarımkorset-toqqadan aşağı ətraflara qədər olan bədən qatlarının formalaşdırılması üçün və uzun corabların saxlanması üçün istifadə olunan korset məmu -

latı;

-corab üçün kəmər-qadın və qızlara aid, bədənə aşağı hissəsini əhatə edən və uzun corabları tutan korset məmulatı [55];

-tuman-belə qədər bədənə aşağı hissəsini və ayaqların yuxarı hissəsini örtən ayrı ayrılıqda bədənə hissəsini örtən, bilavasitə bədənə geyinilən tikiş və trikotaj geyimi .Qeyd: tuman müxtəlifliyi tumanın bretelyalı döşlü olmağındadır;

-kişilər üçün üzgüçü tumanı-qısa tuman bədənə aşağı hissəsinə kip oturan çimərlik üçün geyim;

-tuman-belə qədər bədənə aşağı hissəsini və ayaqların yuxarı hissəsini örtən ayrı ayrılıqda bədənə hissəsini örtən, bilavasitə bədənə geyinilən tikiş və trikotaj geyimi. Qeyd: tuman müxtəlifliyi tumanın bretelyalı döşlü olmağındadır;

-kişilər üçün üzgüçü tumanı-qısa tuman bədənə aşağı hissəsinə kip oturan çimərlik üçün geyim;

-şlyapa-müxtəlif formalı başlıqları olan tikiş baş geyimi .Qeyd: şlyapanın digər növü panamadır;

-papaq-başə kip oturan trikotaj baş geyimi;

-beret-kənar çıxıntısı olmayan, dairəvi və oval formalı - tikiş və trikotaj baş geyimi;

-şlem-başə kip oturan və qulaqları örtən tikiş və trikotaj baş geyimi [55,56];

-jokeyka-başın yuxarı hissəsinə kip oturan, günlüklü tikiş baş geyimi;

-pilotka-başın yuxarı hissəsini örtən oval və ya dörd küncü formalı tikiş baş örtüyü;

-başlıq-qadın və ya qızlar üçün çənəaltı “bağ”lı, çıxıntılı yaxud çıxıntısız tikiş baş geyimi;

-çağalar üçün papaq-yeni doğulmuş uşaq üçün çənəaltı “bağ”lı və başə kip oturan tikiş və trikotaj baş geyimi;

-furajka-kişi və oğlan üçün günlüklü və sərt qıraqlı, tikiş baş geyimi;

-günlüksüz papaq-dövrəsi lentli günlüksüz baş geyimi;

-araqçin - dairəvi və oval formalı milli baş örtüyü. Qeyd: araqçin tikiş və ya toxunmuş naxışlarla bəzənə bilər;

-pəncəalti-qadın və qızlara aid olan, pəncəni qismən və ya tam örtən corab və uzun corab məmulatı;

-corab-ayağın aşağı hissəsini, topuq çıxıntısını, baldırları örtən corab və uzun corab məmulatı;

-yarım corab-ayağın aşağı hissəsini dizə qədər örtən corab və uzun corab məmulatı;

-uzun corab-qadınlar və usaqlar üçün ayaq və qismən ombanı örtən corab və uzun corab məmulatı [55];

qetr-pəncələri örtməyən corab və yarım corab məmulatı;

-kalqotka-bədənin aşağı hissəsini və ayaqları örtən corab və uzun corab məmulatı;

təkbarmaq əlcəklər-qismən çiyin önünü, ovucu, dörd barmağı birlikdə, baş barmağı ayrılıqda örtən trikotaj məmulatı;

-əlliklər-çiyin önünü qismən örtən, ovucu, dörd barmaq birlikdə və baş barmaq ayrılıqda və yaxud üç barmaq birlikdə böyük və şahadət barmağı ayrılıqda örtən tikiş məmulatı;

-əlcəklər-qolun çiyinə qədər olan hissəsini tam və ya qismən, ovuc və baş barmağı ayrılıqda örtən trikotaj məmulatı;

-uşaqlar üçün əlcəklər - yeni doğulmuş və kiçik qrup bağça uşaqları üçün çiyin önünü qismən, ovuc və beş barmağı birlikdə örtən trikotaj məmulatı;

-yaylıq-qadın və qızlar üçün kvadrat şəkilli yaylıq - şərf məmulatı;

-ləçək-qadınlar və qızlar üçün üç bucaqlı şəkilli yaylıq - şərf məmulatı;

-şərf-düzbucaq şəkilli yaylıq - şərf məmulatı. Qeyd: Şərfin müxtəlifliyi kaşne olmağındadır;

-yataq dəsti-yataq yerində gigiyenik şəraitin yaradılması üçün tikiş məmulatı;

-döşəkağı-düzbucaq şəklində və ya örtük görünüşündə yataq yerini örtmək üçün yataq dəyişəyi;

-balışüzü-örtük görünüşündə, ilgəkli yaxud qapaqlı, bir tərəfdən balışa, döşək və tük döşəyə geydirilən yataq dəyişəyi [55];

- yorğanüzü**-ədyalın üzərinə keçirilən örtük görünüşlü yataq dəyişəyi;
- bələk**-yeni doğulanları bələmək üçün, düz bucaqlı görünüşlü tikiş məmulatı. Qeyd: bələyin küncləri yumru görünüşündə ola bilər;
- çağalar üçün döşək**-yeni doğulmuş uşaqları bələmək üçün, düzbucaqlı və ya kvadrat şəklində, krujevalı, naxışlı tikiş və ya trikotaj məmulatı;
- uşaq əskisi**-yeni doğulmuş uşaqlar üçün bələyi çirklənmədən qoruyan tikiş və trikotaj məmulatı;
- sırıqlı örtük**-iki qat parçadan və araqatdan ibarət olan dözümlü material, böyük sıra arası ilə sırımış tikiş məmulatı;
- sırıqlı yorğan**-iki qat parçadan və onların arasında olan isidici qatdan ibarət, iki üzlü sırımış tikiş məmulatı;
- çağalar üçün paket**-zərf görünüşündə olan, uşağın yatması və gəzdirilməsi üçün tikiş və trikotaj məmulatı. Qeyd: zərfin yuxarı hissəsi başlıqlı və qollu ola bilər.

3.2. İstismar xassələri

Parçanın xidmət müddətindən asılı olan xassələr istismar xassələri adlanır. Onlara parçanın dağılmağa dözümlüyü, sürtünməyə davamlığı, uzanması və s. aiddir. Parçanın kütləsi xammal sərfiyyatını xarakterizə edir və onun təyinatını göstərir. Xüsusiyyət 14 – dən 1110 q – a kimi olan kütlədir [3,74,75,76,77].

Parçanın qırılmaya davamlığı – parçanın dartıcı qüvvənin təsiri altında dağılmağa qarşı müqavimət qabiliyyətidir. Bu məmulatın xidmət müddətini təyin edən əsas göstəricilərdən biridir. Parçanın cırılmaya və uzanmaya qarşı davamlığı liflərin növündən, ipyin keyfiyyətindən və sıxlığından asılıdır. Parçanın hörmə və bəzəmə xüsusiyyətləri. Bu göstərici əsas və arğac üzrə yun parça zolaqlarını dinamometrə eninə 50 mm, uzununa 100 mm və qalan parçalar üçün uzununu 200 mm quraşdırılır. Parçanın cırılmaya qarşı davamlılığı 1 – dən 17,4 H – a qədər dəyişir. Parçanın cırılarkən uzanma möhkəmliyi millimetrlərlə (mütləq uzanma) və ya faizlə (nisbi uzanma) ilə ifadə olunur. Uzanma tam, elastik, möhkəmlik və

plastikliklə (qalıq) ifadə olunur. Parçanın yığılması – faizlə ifadə olunan istilik nəmləndiricisi ilə işləmədən sonra onun ölçülərinin dəyişməsidir. Parçanın yığılma normasının həddi standartlarla nəzərdə tutulur [55,73,74,75,76,77].

Sürtünməyə davamlılıq digər cisimlərlə sürtünmədə parçanın köhnəlməsidir. Bu göstərici parçanın səthinin dayağının böyüklüyünün quruluşundan asılıdır. Parçanın səthi nə qədər hamar olarsa, o qədər sürtünməyə davamlı olar. Qırıqlıq–parçanın mexaniki təsirlər altında qatlar əmələgətirmə xüsusiyyətidir. Liflərin növü onun hissəciklərinin dispersliyi, uzunluğu və burulması, həmçinin ətrafdakı havanın və liflərin özünün nəmliyi təsir göstərir. Yüksək elastikliyə malik olan parçalar daha az qırıqmaya (təmiz boyama) məruz qalır. Yüksək qırıqmaya pambıq parça, kətan və visoz parçalar aiddir [10,74,75,76,77].

3.3. Gigiyenik xassələri

Bu xassələr insan orqanizmi üçün zişansızlıq dərəcəsinə və bu məmumatdan istifadə zamanı onun rahatlıq səviyyəsini göstərir. Parçanın gigiyenası onun hava, buxar, toz, istilik, hiqroskopik və su keçirməzlik və s. qabiliyyətindən asılıdır.

Hava keçiricilik – parçanın hava keçirmə xassəsidir. O, bir saniyə ərzində 1 sm³–dan keçə havanın miqdarının mm–lə ifadəsidir. Hava keçiricilik parçanın quruluşundan və məsaməliliyindən asılıdır. Ən yüksək hava keçiriciliyinə ağlar, kostyum, paltar, köynək və ayaqqabı parçaları malik olur [73,75,77].

Toz udma xassəsi–parçanın tozu udmaq qabiliyyətidir. Nahamar səthli xovlu parçalar daha çox toz udmaq qabiliyyətinə malikdirlər. İstilikkeçiricilik parçadan keçən istiliyin miqdarı ilə xarakterizə edilir. Parçanın istilikkeçiriciliyi onun qalınlığı və məsaməliliyi ilə əks əsilliqdədir, lifin və ipliğin növü ilə təyin edilir.

Hiqroskopiklik–parçanın ətraf mühitdən nəmi udması və verməsi xassəsidir. Bu göstərici lifin növündən, parçanın quruluşundan, bəzəklərin xarakterindən, ətraf mühitin temperaturundan və rütubətindən asılıdır. Kətanlar, pambıq və yun parçalar yaxşı, sintetik lifli parçalar pis hiqroskopikliyə malik olurlar. İstilik

mühafizə - ətraf mühitin aşağı temperaturu zamanı artıq tər ifrazından müdafiə qabiliyyətidir [2,3,7,74,75,76,77].

3.4. Parçaların estetik xassələri

Fakturasından, rəngindən, parıltısından, naxışlarından, çəkilməsindən asılı olaraq bu xüsusiyyətlər parçanın xarici görkəmini formalaşdırır. Faktura dedikdə, parçanın səthinin xarakteri başa düşülür. Aşağıdakı faktura növləri bunlardır: hamar, düz, kələ - kötür, naxışlı – qabarıq, keçə şəkilli, xovlu. Rəng də parçanın xarici görünüşünün növünə böyük təsir göstərir. Hamar səthli parçalarda rəng parlaq və işıqlı, nahamar səthlilərdə isə nisbətən tünd görünür [73,75,77].

Parçanın parıltısı onun fakturasından, liflərin səthinin hamarlıq dərəcə-sindən, bəzəklərin xüsusiyyətindən və sapların fırladıcısının böyüklüyündən asılıdır. Dartılma–parçanın öz xüsusi kütləsindən qırıqlarının yaranmasıdır. O, parçanın sərtliyindən asılıdır [73,74,75,76,77].

3.5. Erqonomik xassələr

Hiqroskopiklik: Hiqroskopiklik su buxarını udmaq qabiliyyətidir. Nümunə kütlələri havanın nisbi rütubətinə davamlılığının nisbi quru nümunə kütləsinin 100% - ə yaxın qiymətilə (% - lə) ölçülər [73,74,75,76,77];

-nəmvermə su buxarını geri vermə qabiliyyəti ilə səciyyələnir. Əvvəl 100%-ə yaxın dözümlü olan nümunə kütləsinin azalması (% - lə), sonra isə 0% rütubətə nisbətən quru nümunəni qiymətləndirirlər;

-suyun udulması, suya batırılma zamanı suyu uda bilməsi xassəsidir. Onun nümunənin udduğu suyun kütləsinin (% - lə) quru nümunənin kütləsinə nisbəti ilə qiymətləndirirlər.

-hiqroskopik xassələr əsasən xammalın tərkibindən asılıdır. Yüksək göstəricilər – sintetiklərdən. Bu xüsusiyyətlər əsasən ağlar və yüngül parçalar üçün vacibdir.

-keçiricilik qabiliyyəti–məmulatın özündən hava keçirmək xassəsini səciyyələndirir. Onu 1 saniyə ərzində parçanın hər iki tərəfindən təzyiqin dəyişməsi zamanı əsas etibarlı ilə parçanın məsamələrinin və qalınlığının nəzərə alındığı 1 m^2 – dan keçən havanın miqdarı ilə (dm^3/m^2 ilə) qiymətləndirirlər;

-buxar keçiriciliyi – buxar keçiriciliyi xassəsi su buxarını rütubəti yüksək olan mühitdən nisbətən az rütubətli mühitə ötürmək xassəsidir. Onu su buxarının kütləsinin (% - lə) həmin vaxt müddətinə həmin ölçülü açıq borudan buxarlanmış suyun nisbi kütləsinin nümunəsinin keçdiyi kütlə ilə qiymətləndirirlər. Yüksək buxar keçiriciliyinə məsaməli hidrofil lifli parçalar malikdir.

-suyadavamlılıq (su keçiricilik). Suyun keçməsinə müqavimət xassəsi ilə xarakterizə edilir. Onu ($P_a - l_a$) əks tərəfdə su damcısı görünənə qədər yaranan böyük təzyiqlə qiymətləndirirlər. Parçaların keyfiyyətinə nəzarət zamanı sukeçirici və su itələyici bəzəklərlə təyin edilir.

Elektrikləşmə. Səthin elektrik müqavimətinin xüsusi çəkisi (Om) ilə səciyyələnir. Onun böyüklüyündən elektrik yüklənməsinin dağıdılması dərəcəsi asılıdır. Yol verilən böyüklük həddində $10^{10} - 10^{11} \text{ Om}$ -da parçanın yapışma müddəti 1 saniyəni keçmir [73,74,75,76,77].

İstilik mühafizəsi. Parçanın istini saxlama xassəsinə təsir edən ümumi istilik müqaviməti xarakteridir. İstilik axınının eni 1 m^2 olan parçadan keçərkən 1 Vt – a düşən temperatur düşməsi ilə qiymətləndirirlər ($\text{C}/\text{m}^2 \cdot \text{Vt} - lə$). Ən yaxşı istidən müdafiə xüsusiyyətlərinə mütəkkəb toxunuşlu, böyük qalınlığı və sıxlığı olan mahud yun parçalar (örtüklər, bezlər və s.) malikdirlər [73,74,75,76,77].

Parçaların qatlanması və bağlanması. Parçalar qatlanma prosesində tikələr (hissə) kimi formalaşır. Standartlarda eyni cür və eyni növ hissələrin komplektləşdirilməsi üçün ümumi tələblər nəzərdə tutulmuşdur. Parça hissəsində kəsimlərin sayı məhdudlaşdırılır. Bir hissədə komplektləşdirilən parçalar 1 artikuldan, növdən, eyni rəngdən, çalardan, naxışdan və s. olmalıdır. Parçaların qatlanması qaydası müxtəlifdir, bu onun növündən və enindən asılıdır, parçaların ilkin markalanması və bağlanması standartlarda göstərilmişdir. Tekstil məmulatlarını uzaq məsafəyə daşımaq üçün onları kiplərə, bərk, yarım bərk və

yumşaq taralara yığırlar. Sərt qutulara–qutular taxta və ya fanerdən olan qutuları–preslənməsi lazım olmayan parçalar (xovlu, çoxləçəkli, krep və s.) yığılır. Yarımberk qutulara preslənməmiş vəziyyətdə yerləşdirilən parça hissələri kağızla örtülmüş, metal məftil və ya lentlə bağlanmış kiplər aiddir. Əksər parçaları yarımberk taralara yığırlar. Yumşaq qutular–yumşaq kiplər (yaylıqsız) rulonlar, bağlamalardır. Yumşaq kiplərdə yığılarkən parçanı ikiqat bükmə kağızı ilə üzləyir, üzərinə karton lent yerləşdirir və sonra iki metal lentlə bərkidirlər. Parçaları və tək–tək məmullatları əlavə bağlamasız furqon və ya konteynerlərlə daşımaq mümkündür [2,3,73,74,75,76,77];

Markalanma. Parçaları möhürləyərək üzərinə yapışdırılmış etikətdə keyfiyyət və kəmiyyət bilgiləri və markalayırırlar. Möhürü təzadlı yuyulan rənglə parçanın astarından elə vururlar ki, üz tərəfinə keçməsin. Möhürdə müəssisənin, istehsalçının adı və TNŞ (Texniki Nəzarət Şöbəsi) nəzarətçisinin nömrəsi olmalıdır. Hissənin yuxarisında əlavə olaraq parçanın uzunluğunu göstərən möhür olmalıdır. Hissələrə parça emalının növünü göstərən ştamplər da vurulur.

Parçanın əlavə bəzək növləri ilə işlənmiş artikul nömrəsinə şərti hərflər işarələr də əlavə edirlər [55,73,75,77].

Parça hissələrinə möhkəm kağızdan və ya kartondan etiket də yapışdırmaq lazımdır. Parçaya bərkidilmiş etikətlərdə aşağıdakılar göstərilməlidir: istehsalçı müəssisənin adı, onun məhsul işarəsi və yerləşdiyi yer, verilmiş məhsulun istehsalının uyğunlaşdırıldığı normativ–texniki sənədlərin adları, parçanın nominal eni, liflərin və sapların adı və onların faiz məzmunu, bəzək növü və nömrəsi, növ, hissənin nömrəsi, hissədə parçanın uzunluğu, hissədə kəsiklərin sayı, qırış qrupu, 1m–in pərakəndə qiyməti, istehsal tarixi, nəzarətçinin nömrəsi, “D” indeksi (uşaq çeşidi üçün). Etiket rəngi–I növ parça üçün açıq tonda, II növ–diaqonal istiqamətdə göy zolaqlı; III növ ipək parçalar üçün–diaqonal istiqamətdə qırmızı zolaqlı olmalıdır [55, 74,75,77].

Kimyəvi liflərin tətbiqi ilə hazırlanmış hər bir hissədə, tək–tək məmullatda, ölçülən yamaq dəstəsində parça və məmullata qulluq qaydaları göstərişi olan yaddaş vərəqləri qoyulur.

Hər qutu növünün üstünə rəqəmli şifrə markası qoyulur, birinci 2 rəqəm anbarın nömrəsini, qalanları isə sıra nömrəsi ilə bağlamaların yerini göstərir.

Saxlanma. Parçalar quru, açıq anbar binalarında 15 – 18 °C və havanın nisbi rütubəti 60 – 65% olan şəraitdə saxlanılır. Yüksək temperatur (30-40°C) və yüksək rütubət (65% - dən yuxarı) parçanın dağılmasına səbəb olan mikroorqanizmlərin inkişafına təsir göstərir. Bundan başqa yüksək temperatur, polimerlərin köhnəlməsi hesabına parçanın xüsusiyyətlərinin tədricən pisləşməsi prosesinin sürətlənməsi baş verir. Aşağı temperaturda isə nəmləşmə ehtimalı böyüyür. Anbar binalarında havanın temperaturuna və nisbi rütubətinə nəzarət üçün qiçrometr və psixrometrlər quraşdırılmalıdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, uzunmüddətli günəş şüalarının təsirindən, xüsusilə bağlamasız saxlanılan parçaların rəngi dəyişə (solar) bilər. Bununla yanaşı ultrabənövşəyi şüalar bir çox mikroorqanizmlərin inkişafını ləngidir, buna görə də, parçalar saxlanılan yerlərdə işıqla əlaqə təmin olunmalıdır [55].

Yun parçaları güvədən qorumaq lazımdır. Güvə kəpənlərini qorxutmaq və onların sürfələrini məhv etmək üçün toz, məhlul və aerozol kimi preparatlardan istifadə edilir. Bağlanmış (kiplərdə, qutularda, yeşiklərdə) və bağlanmamış (hissələrdə, dəstələrdə) tekstil məhsulları ayrı – ayrı saxlanılmalıdır. Bağlanmış parçalar qruplarla qoyulur: kostyumluq, donluq, paltoluq və s. Kiplər, qutular taslardakı ştabellərə 2 metrədən hündür olmaması şərti ilə 4 – 5 cərgədə yerləşdirilir. Bağlanmamış tekstil məhsullarını saxlamaq üçün nəzərdə tutulmuş anbar məkanları liflərin növünə uyğun xüsusiləşməlidir: pambıq parça, yun, ipək, kətan. Parçaları stellajlara qruplarla, artikula və şəkillərinə-naxışlarına görə yerləşdirirlər. Bağlanmış məhsul saxlanılan stellajlarda göstəricilər yerləşdirilməlidir: sıranın nömrəsi, stellajın yeri, nömrəsi, qrup parçalarının adları (ağlıq, kostyum, donluq) [55,73,75,77].

Stellajları birbaşa günəş şüalarının təsirindən və tozdan qorumaq üçün onların üstünü pərdələrlə örtürlər. İpək və konvol yun parçalar kağıza bükülür. Qiymətli tək – tək məhsulları karton qutulara və ya xüsusi yeşiklərə yığırlar. Parçaların saxlanması zamanı məsafə ölçüsünü bunlardan az olmayaraq

nəzərə almaq lazımdır: isitmə sistemi və digər qurğuların 1 metrliyində, divardan və döşəmədən 20sm, elektrik lampalarından 50 sm. Anbar məkanlarında onların istehlak xüsusiyyətlərinə və seçim rahatlığına görə bir sıra amillərin parçaları üçün tərtib edilmiş ümumi prinsiplərin təsirini nəzərə alaraq saxlanma üçün ətraflı instruksiyalar asılmalıdır (rütubət, temperatur, işıq, oksigen, hava, toz). Bütün işçilər, qəbuletmə məhsullarının saxlanması ilə əlaqəsi olanlar bu instruksiyaları əldə rəhbər tutmalıdırlar [4].

IV. TEKSTİL MƏMULATLARININ İSTEHLAK XASSƏLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

4.1.Layihələndirmə prosesində tikiş məmulatlarının istehlak xassələrinin formalaşması

Geyimin əsas istehlak xüsusiyyətlərinə ergonometik (antropometrik, gigiyenik, psixofizioloji), estetik (dəb, stil) və etibarlılıq xassələri aiddir. Geyimin istehlak xassələrinin formalaşdırılması üçün ilk növbədə əhali arasında rast gəlinən tipik fiqurlar nəzərə alınır. İnsan bədəninin ölçü xarakteristikası ölçü əlamətləri adlandırılan ölçmələrlə təqdim olunur. Bədənin ölçü xarakteristikası əhatəni, uzununa və eninə ölçməni özündə cəmləşdirir. Ölçmələr bədən forması tipləri və duruşları haqqında təsəvvür yaradır. Bədən forması növləri insan bədəninin xarici formasını xarakterizə edir və əzələ quruluşunun inkişaf dərəcəsindən və piylənmədən, duruş isə başlıca olaraq onurğa formasından asılıdır. Duruşun əsas növləri – çiyinləri əyilmiş, normal və əyilmişdir. Onlar onurğanın əyilməsi formasına görə, həm də kürək sümüklərinin çıxmasına, əzələ quruluşunun inkişafına və boyun, bel və omba hissələrində piylənməyə görə təyin edilir. Tipik fiqurların sayı tək cə aparıcı ölçü əlamətlərinə görə deyil, həm də qonşu nömrələr arasındakı aparıcı əlamətlərin böyük aralığına (intervalına) görə təyin edilir. Qarışıq ölçü boy, köklük variantları arasındakı böyük interval təcrübə yolu ilə aradan qaldırılır və fərqsizlik intervalına uyğunlaşdırılır. Fərqsizlik intervalı – ölçülər arasında fərq olmayan aralıqdır. Geyimin istehsalı zamanı bu intervallar təşkil edilir: sinə və omba əhatəsini – 4sm, belin əhatəsi – 4sm və boy – 6sm [55,56,74,75,76,77].

Bədən formasının ölçüsü sinənin böyüklüyünün əhatəsinin santimetrylərlə təyin edilir. Tipik fiqur ölçülərinin aşağıdakı növləri var [55,56,74,75,76,77]:
-kişilərdə bu ölçülər 84-88-92-96-100-104-108-112-120-124-128 sm olur;
-qadınlarda isə 84-88-92-96-100-104-108-112-116-120-124-128-132-136.

Qarışıq ölçülər arasında interval – 4 sm–dir. Boy – insanın ayaqqabısız başı-

nın orta hissəsinin arxasından döşəməyə qədər olan sm – lə ölçülən məsafədir. Boya görə tipik fiqurlar kişilərdə – 158-164-170-176-182-186 sm, qadınlar üçün isə – 146-152-158-164-170-176 sm-dir. Qarışıq ölçülər arasındakı boylar arasındakı interval – 6 sm-dir. Ticarət müəssisələri sifariş vermək hüququna, sənaye isə geyimi xüsusi böyük ölçü və boylar üçün istehsal etməlidir. Köklük bədən quruluşunun növünün və yaşa görə böyük adamın bədən formasının dəyişməsinə xarakterizə edir. Köklük göstəriciləri kişilərdə belin əhatəsi və qadınlarda qarın da daxil olmaqla ombanın əhatəsidir. Bu əlamətlərə görə bədən formasının aşağıdakı variantları var [55,56,74,75,76,77]:

-kişilər – 70-74-78-82-86-90-94-98-102-106-110-114-118-122-126-130;

-qadınlar – 88-92-96-100-104-108-112-116-120-124-128-132-136-140-144.

Köklüyə görə tipik qadın fiquraları 4, kişi fiquraları 5 qrupa bölünür: Tipik qruplarda köklük göstəriciləri fərdi bir ölçünün və boyun qarışıq köklük qrupunda kişilərdə belin, qadınlarda ombanın əhatəsinin 4 sm - ə bərabər olmasıdır. Uşaqlar üçün tipik bədən formaları 5 yaş qrupunda birləşdirilir: körpə (6 aydan 3 ayadək), məktəbəqədər (3-6.5 yaş), kiçik məktəbli (6.5-12 yaş), böyük məktəbli (12-15.5 yaş), yeniyetmə (15.5-18 yaş). Uşaqlarda aparıcı ölçü əlaməti boy sayılır. Hər bir qrupda hər boy üçün müəyyən ölçülər ayrılır. Oğlanlar üçün aşağıdakı variantlar qəbul edilib: boy-98- dən 188 sm- ə qədər, sinə əhatəsi- 52- dən 104 sm- ə qədər, bel əhatəsi- 48- dən 90 sm- ə qədər; qızlar üçün: boy-98-dən 176 sm-ə qədər, sinə əhatəsi- 52-dən 104 sm-ə qədər, bel əhatəsi- 48- dən 84 sm-ə qədər. Boya görə interval- 6sm, sinə əhatəsi- 4sm, bel əhatəsi- 3 sm. Antropometrik tədqiqatların materialları ümumi istehlak kontingentində, yəni, tip ölçüləri şkalalarında ölçülərin, köklüyün və boyun faizlərlə uyğunluğunu təyin etməyə imkan verdi. Ölçü-boy-köklük çeşidli dedikdə, müxtəlif ölçülü, boylu və köklüklü ayrı-ayrı geyim növlərinin miqdarının faizlə ifadəsinin uyğunluğu başa düşülür. Bu göstəricilər istehlakçılar, ticarət orqanları və malları yüklənməsi zamanı nəzərə alınır [55,56,74,75,76,77].

Geyimin ölçü, boy və köklüyünü faiz uyğunluğu ilə 100 məmumatda tətbiq etmək qəbul edilib. Əhalinin tələbatını ödəmək üçün və ticarət şəbəkələri təchizatı

orqanı faiz uyğunluğu ilə köklük, boy və ölçülər tipik şkalasına əsasən tikiş məhsullarının istehsalı hər il yenidən işlənir və təsdiqlənir. Müqavilələr bağlanıb geyim tədarük edilərkən hər bir geyim növü nəzərə alınır. Geyimlərin layihələndirilməsi prosesi modelləşdirmə və yaratmadan ibarətdir. Hal-hazırda layihələndirmə ilə əsasən, dəb evləri, həmçinin böyük istehsalat birlikləri, fabriklər və firmaların təcrübəli konstruktor laboratoriyaları məşğul olur. Geyim istehsalı sənayesi modellərin (layihələrin) işlənilib hazırlanması ilə məşğul olur (tirajlama). Hazırlanma prosesi bu mərhələlərdən ibarətdir [55, 56,74,75,76,77]:

- geyimlərin modellərinin hazırlanması və onların bədii şura-də təsdiqlənməsi;
- kütləvi istehsal modelləri üçün lekal konstruksiyaların hazırlanması;
- kütləvi istehsal şəraitində lekal konstruksiyaların yoxlanılması;
- materialların biçilməyə hazırlanması və geyim detallarının biçilməsi;
- məmulatların hazırlanması və bəzədilməsi.

Əsasən, birinci iki mərhələ dəb evləri tərəfindən yerinə yetirilir, qalanları isə fabriklərdə həyata keçirilir. Kütləvi istehsal zamanı tikiş məmulatları verilmiş qaydada işlənilib hazırlanmış müəyyən təsdiqlənmiş nümunə - modellərə əsasən buraxılır. Bu proses modelləşdirmə adlanır və iki ardıcıl mərhələdən ibarətdir: layihələrin işlənilib hazırlanması (eskizlər) və layihənin yerinə yetirilməsi (modelin hazırlanması). Geyimdə dəbi siluet təyin edir. Siluet çiyinlərin hündürlüyü və enini, məmulatın bel hissədən bədən formasına uyğun yapışma dərəcəsi, məmulatın aşağıdan uzununu və eni daxildir. Formaya görə məmulatlar ciddi və “fantazi” olur. Ciddi məmulatlar üçün çox da mürəkkəb olmayan, düz, təmkinli xətlər, calama qollar, sadə və ya qatlama yaxa, yapışan siluet, sadə bəzəklər və ya onların da olmaması ilə fərqlənir. Fantazi geyim forması cürbəcür olur. Ona kəskin dekorasiyalı forma və detallar, mürəkkəb konstruktiv xətlər, yaraşığı bəzək növləri (tikmələr, torlar, xəz və s.) xasdır. Məmulatın silueti və forması modelin əsası hesab edilir və ülgü ilə həl edilir. Paltarın ülgüsü qolların, yaxanın, düymələnmənin və cibin formasından asılıdır. Hər bir siluet bir çox fasonlarla səciyyələnir. Məmulatın fasonu əsas formanı müxtəlif biçimlərin, tikişlərin,

qatların köməyilə detallı şəkildə işlənməsidir. Formanın həcmli məkan quruluşunun konstruktiv təbii biçim adlanır [55,56,74,75,76,77].

Geniş həcmli quruluş forması bundan başqa kompozisiya ilə də xarakterizə edilir, yəni, elementlərin – həcm, xətlərin, proporsiyaların rəngin, fakturanın, ornamentin, özü də müəyyən tamaşaçı təəsüratı yaradan quruluş və vəhdət təşkil edir. Kompozisiya vahid tamlıq təəsüratı yaratmalıdır. Xətlər ümumi və ayrı – ayrı model konturları yaradır.

Geyimdə 3 növ xətlər fərqləndirilir [55,56,74,75,76,77]:

- siluet;
- konstruktiv;
- dekorativ.

Geyimdə nisbət- geyimin ayrı-ayrı hissələrinin, həmçinin bütün məmulatın ölçülərinin öz aralarında düz gəlməsidir. Geyimdə material əsas təsir amillərindən biri kimi aparıcı yer tutur. Bəzək həmişə modeli tamamlayır və ona yaraşlıq verir. Bu məqsədlə maşın tikişindən, lentdən, toxumadan, tikmədən, applikasiya-lardan, tordan, furniturlardan, parçalar, trikotaj, təbii və süni dəridən və s. istifadə olunur. Formanın hissə və elementləri müxtəlif qaydalara uyğun olmalıdır. Müəyyən qaydada geyim hissələrinin uyğunluğu ritm adlanır. Ritm geyimə ifadəli emosiya çalarları verir. Geyimin yaradılması-tikiş istehsalının mühüm mərhələsidir. O, bütün məmulatlar üçün çertyojun texniki modelinin nümunəyə əsasən hazırlanmasında, həmçinin lekaların hazırlanma və yoxlanmasında (biçmə) geyim istehsalında fərdi, serialı, kütləvi biçilib kəsilmə detallarında istifadə olunur. Geyimin konstruksiyası həcmli forma yaratmaq üçün məmulatın detal və hissələrinin öz aralarında birləşdirilməsidir. Geyimin konstruksiyasının düzgün işlənməsindən əksər halda onun daşınması, bədən formasına uyğun oturması, istismara etibarlılığı, formanı saxlaması, təmir imkanı və s.-dən asılıdır. Geyimin biçilib-kəsilməsi hesablı qrafik və mulyaj üsulu ilə yerinə yetirilir. Hesablı qrafik üsulla geyimin müxtəlif detallarının cizgisi qurulur. Bu zaman insanın bədən formasının verilmiş ölçülərindən istifadə edilir. Geyimin detallarının cizgisinin qurulması kağız üzərində insan fiqurunun ölçülərinə, lazımi hesabların və qrafik

qurmaların yerinə yetirilməsini göstərən model şəklinə əsaslanır. İstənilən modelin konstruksiyası analitik çıxarılmış formul əsasında qurulur.

Mulyaj üsulu zamanı isə detalların ölçü və forması parçanı manikendə ölçərək parça və ya kağız üzərində onların kontur xətləri çəkilir. Eskiz və ya detalın şəklinə əsasən ölçülər biçməni tikərkən və nümunənin fiquruna ölçərkən dəqiqləşdirilir. Mulyaj üsulu zamanı mürəkkəb fasonlu məmulatın qurulmasında rast gəlinən detalların köklənməsi, müəkkəb formanın çəkilməsində istifadə olunur. Məmulatın detallarının cizgisinə əsasən orjinal lekallar (etalonlar) kəsilir. Tikiş fabriklərində onlar çoxaldılır və bütün ölçü, boy və köklüyə görə işçi lekal dəsti düzəldirlər [55,73,74,75,76,77].

Tikiş məmulatlarının hazırlanması proseslərində kəsmələrdə defekt ola bilər (daralmış, qısalmış və burulmuş detallar), simmetrik şəkilli məmulatlarda kəsimin xətlərin düz gəlməməsi, birləşmədə defektlər (tikişlərin, xətlərin və tikilmiş hissə), isti-nəm emal defektləri və bitirici bəzəmə əməliyyatları yarana bilər [55,73,74,75,76,77].

4.2. Tekstil məmulatlarının istehlak xassələrinin xüsusiyyəti

Tekstil məmulatlarının istehlak xassələri funksional, estetik, erqonometrik, iqtisadi etibarlılıq və təhlükəsizliyə bölünür. Məmulatların funksional xassələri əsas funksiyanı xarakterizə edən məmulatların təyinat uyğunluğu, dekorativlik, xovun uzunluğu, xov örtüyünün kütləsi, səthi sıxlıq kimi göstəriciləri birləşdirən imkanlar vəd edir. Məmulatların erqonomik xassələrinin uyğunluğu, məmulatın istismarı zamanı rahatlıq yaradan, insanın erqonomik tələblərini xarakterizə edir. Erqonomik xassələr ətraf mühitin xoşagəlməz təsirindən müdafiəni təmin edir, orqanizmin normal həyat fəaliyyəti üçün vacib optimal şərtlər yaradır. Geyimin erqonomik xassələri insanın antropometrik, fizioloji və digər xüsusiyyətləri ilə bağlıdır və “insan-məmulat-mühit” sistemində onun fəaliyyətinin effektivliyini təmin edirlər. Antropometrik, gigiyenik, psixofizioloji xassələr ən vacibləridir. Antropometrik xassələr məmulatın konstruksiyasının və onun insan bədəninin ölçü

və forma elementlərinə uyğunluğunu təyin edir. Məmulat hərəkətləri məhdudlaşdırmalı deyil, geyim alıcının boyuna, ölçüsünə, köklüyünə uyğun olmalıdır. Geyimi asanlıqla çıxarmaq, geyinmək, düymələmək və s. rahat olmalıdır. Paltarda fiquranı məmulatla asan bürümək dərəcəsi böyük əhəmiyyətə malikdir. O, uyğun böyüklükdə əlavə və ya artırımlarla təmin edilir. Gigiyenik xassələr ətraf mühit və geyim əşyaları ilə onun qarşılıqlı təsirindən insanın həyat fəaliyyətinin təhlükəsiz və ziyansız şərtlərini təmin etməyi nəzərə alır. Gigiyenik xüsusiyyətin 4 əsas funksiyasını qeyd etmək lazımdır [55,73,74,75,76,77]:

- insanın istifadə etdiyi geyimlər təmiz olmalıdır;
- mexaniki, kimyəvi və bioloji təsirlərdən müdafiə olunmalıdır;
- xoşagəlməz iqlim elementlərində insan bədəninin təmiz saxlanması;
- orqanizmin normal həyat fəaliyyətinin təmin olunması.

Geyimin altı məkanda normal iqlim yaratmaq üçün o, aşağıdakı xassələrə malik olan materiallardan hazırlanmalıdır: hiqroskopik, istidən mühafizə, qaz keçiriciliyi, xovun çirklənməsi, təmizlənmənin, formanın bərpasının asanlılığı [55,73,74,75,76,77].

Hiqroskopiklik - nəmi hopdurma, təri udma və onu xarici mühitə ötürmə qabiliyyətinin təmin edilməsi. Geyimin daxili qatı hiqroskopik və tez quruyan olmalıdır [74,75,76,77].

İstilikmühafizəsi – geyimin istiliyi saxlama qabiliyyətidir. İstidən müdafiyyə konstruksiya, biçim, fason təsi edir. Süni xəzdən olan məmulatların istodən müdafiəsini yüksəltmək üçün xüsusi isidici aralıq materialardan istifadə edirlər. Geyimin istilik mühafizəsi xassəsi əsas fiziki istilik xassələri olan, məsələn, istilik keçiricilik və istilik tutumlu materiallardan asılıdır. Vacib və ən sadə istidən müdafiə xassəsinin xüsusiyyəti istilik müqaviməti, yəni ki, istilik ötürücülüynün əks göstəriciliyi sayılır. Geyimin qaz keçirməsi – paltaraltı məkanda karonun və su buxarlarının yox edilməsi üçün və xarici hava mühitindən və oksigenlə zənginləşdirilmiş havanın qəbul edilməsidir. Burada böyük əhəmiyyət hava – buxarkeçirici materiallar kəsb edir ki, onlar da öz növbəsində məsaməlilik dərəcəsi ilə təyin edilirlər.

Buxar keçiricilik – palratın su buxarını buraxmaq və bununla yanaşı orqanizmin həyat fəaliyyətinin normal şərtlərini təmin etməsidir. Məmulatda süni xəz nə qədər qalın və möhkəmdirsə, o qədər paltarın buxar keçiriciliyi azdır. [75,76,77].

Su keçirməzlik və ya suya davamlılıq – bu, geyimin atmosfer yağıntlarına qarşı müqavimətidir. Yüksək möhkəmlikli və su keçirməyən işləməli materialdan olan geyim ən çox suya davamlıdır [74,75,76,77].

Geyimin çirklənməsi toz tutumu, dərinin ifraz etdiyi çirklənmənin dərəcəsi, kimyəvi təmizləmə və ya yuma zamanı onun asan və tamamilə təmizlənməsi ilə xarakterizə edilir [74,75,76,77].

Geyimin çirklənməməsi – onun tozu və ya digər çirkləri qəbul etməməsi xassəsidir., liflərin növündən, quruluşundan və xarakterindən, həmçinin tikişlərin olmasından, relyefindən, qatlarından boyundan asılıdır. Ən vacib gigiyenik xassə zərərsizlik xassəsidir. Geyim ziyanlı maddələr ifraz etməməli, allergiya verməməli, elektriclənməməlidir. Məmulatların vacib erqonomik xassələrindən biri məmulatın xəzinin elektriclənməsidir. O da, zərərsizliyi təyin edir. O, antistatik işlənməyi effektivliyindən və xov üçün təyin edilən liflərdən asılıdır. Məlumdur ki, statik elektrik sürtünməsi zamanı enerjinin yığılması onlara toxunması zamanı xoşagəlməz hiss yaranır. Süni xəzin elektrik səthinin müqavimətinin norma həddi 5,1010 Om (82) – dən artıq olmamalıdır. Psixofizioloji xassələr məmulatın effektivliyini bildirir, bədənə yaxşı oturur, komfort şərtlərini təmin edir. Fizioloji tələblərin ödənilməsi üçün süni xəzdən olan paltarın çəkisi xüsusi əhəmiyyətə malikdir, bərklik, paltarın qatları və insan dərsi ilə təmas xüsusi əhəmiyyətə malikdir [55,73,75,77]. Qış geyim dəstinin çəkisi hərdən insan kütləsinin 1/10 - ə bərabər olur. Bu, onu daşıyan zaman əlavə enerji itkisinə səbəb olur, ona görə də yüngül, əsas, köməkçi və isidici materiallar tətbiq etmək vacibdir. İctimai mühitdə estetik xassələr insanın özünü ifadəsinə səbəb olur. Geyim ən yaxşı cizgiləri uyğunlaşdırıb qeyd edir. [2,3,56,74,75,76,77].

Geyim əşyalarını seçmək xüsusiyyəti, onları geyinmək və daşımaq manerası müəyyən təbəqənin sosial, mərasim, peşəkar xüsusiyyətini özündə əks etdirmişdir

[34,74,75,76].

Geyimin estetik xüsusiyyətləri sosial tələbatlarına məmulatın uyğunluğunu, yaranmış stil istiqamətinə və modaya təxmin edirlər. Məmulatın estetik xüsusiyyətləri hissiyyatla qəbul edilən məmulatın xovlu örtüyünün və onun sosial – mədəni dəyərinin əlamətlərinə səbəb olur. Məmulatın estetik dəyəri bədii – rəng tərtibatına və məmulatın xov örtüyü ilə üzvi əlaqədə yaranır. Geyim praktik olmalı və eyni zamanda insana yaraşlıq verməlidir. Geyimin estetik xüsusiyyətlərinə dəb və stil böyük təsir göstərir. Üslub-tarixən yaranan formal vasitələr sisteminin sabit birliyi və bədii ifadənin qəbuludur. Geyimdə müasir stilin əsası ümumavropa sayılır. Belə stilin aparıcı əlamətləri – həddən artıq məqsədyönlülük, təmizlik, aydınlıq, dəqiqlik və form və xətlərin təkmilləşdirilməsi. Dəb – bədii ifadə vasitələrinin müvəqqəti birliyidir. Geyimdə dəb – xarici formalarda özünü göstərən bu və ya digər zövqlərin müəyyən ictimai mühitdə qısa sürən üstünlüyüdür. Geyimdə dəbin yaranması insanların məlumatlarının təkmilləşməsi, daima yenilənmə tələbatı ilə bağlıdır. Dəb görünməsi ilə təyin edilir, sonra müəyyən zaman dövründə üstünlüyü ilə, məsələn, mövsümdə geyimdə, parçada, materialda, bəzəklərdə yeniliklərilə üstünlük təşkil edir. Geyimin estetik xüsusiyyətlərini qiymətləndirərkən, onun formasına, silüetinə, örtüyünə, rəng qərarına, və süni xəzin faktura və cəmdəyinə, kompozisiyanın tamlığına: ritm, nisbət (simmetriya və assimmetriya) kütlə ansamblı birliyinə və s. Diqqət yetirmək lazımdır [55,73,74,75,76,77].

Sosial mənalı məmulatın bədii ifadəsi, orijinallığı, örtüyün xovunun ifadə vəziyyətinin, təbii xəzin yamsılama dərəcəsi və məmulatın dəb istiqamətlərinə uyğunluğu informasiya ifadə etməsində meydana gəlir. Yeganə informasiya ifadəsinin xüsusiyyətləri daha böyük effektlə masanın vizual dərk etmə və toxunma hissi emosional hissələrinə təsir etməkdir. Onlara xovun rəngi, koloristik rəsmi, xovun səthinin xüsusiyyəti, parıltısı aiddir. Formanın səmərəliliyi – məhsulun hazırlanma və sərf edilməsinin obyektiv şərtlərinin uyğunluq forması, həmçinin məhsulun konstruktiv və funksional mahiyyətinin düzgün ifadə formasıdır. Tərtibatın tamlığı quruluş elementlərinin harmonik birliyini, onların

üzvi qarşılıqlı əlaqəsini, bir elementin digəri ilə uzlaşdırılması, onların qaydaya salınmasını göstərir. Onlara aşağıdakı az təsadüf edilən vasitələri göstərmək olar: rəng koloriti, tüklü örtüyün gurluğu, təbii xəzin yamsılanma dərəcəsi, rəng tərtibatının uyğunluğu və xovun fakturası. Görünüş – nöqtələr, xətlər, bucaqlar, sərhədlər, tutumlar şəklində məmulatın quruluşunun xəyali görünüşüdür. Məmulatın görünüşü onun təyinatı və məqsədyönlüyü ilə əlaqələndirilməlidir. Rəng məhsuldan saçılan işıq və ya spektral əksətdirmə tərkibi ilə tamaşaçı hissetməsinin duyğusunu uyğunlaşdırır. Dekor – məmulatın bəzədilməsi elementləri toplusudur. Bəzəyin əsas növləri naxışlar, təsviri motivləri, bəzəkləmə örtüyüdür. Naxışlama bəzəmə elementləri toplusu olaraq, stilli şəkildə müxtəlif təbiət formalarını, çox vaxt bitkiləri əks etdirir. Kompleks xüsusiyyətlər cəmi-istehsal icrası mükəmməlliyi koloristik rəsmi təmiz və möhkəmliyini, xovun hamar qırılmasını, rəsmli fasonun ifadəli qırımını, xovun düzümünü, rəngləmənin bərabərliyini xarakterizə edir. Yuxarıda göstərilən xəz məmulatın xovunun xüsusiyyətlərini təyin edən tək-tək göstəricilərə aid etmək olar: xovun bərabər uzunluğunu, liflərin hamarlanmış uclarının uzunluğu, ştrixləri qılçıqla örtmək, xovun tez ovulması, şəklın mənənliliği. Xovun uzununa eyni olması onun uzununa qaydaya salınmış bərabər liflərinin çoxluğu sayından asılıdır. Göstərici müşahidə olunarkən xəzin səthinin hamarlığı və xovun qalınlığı təsəvvürünü yaradır. Xov örtüyünün üzərinə tək – tək hündürlüyü müxtəlif olan və ya böyük miqdarda təbii xəzin təqlid olunma növündən asılı olaraq eyni hündürlükdə uzun liflər ola bilər. Liflərin kobudlaşmış uclarının bərabərləşdirilməsi həmin sahənin uzunluğuna görə liflərin paralelliyini yaradır, xəzin parıltısını artırır, hamarlığını və parlaqlığını artırır. Göstərici xəzin bəzəklərinin dərinliyini təyin edir. Xəzin bərabərləşdirilən sahəsini artdıqca, xarici görünüşü yaxşılaşır. Xovun kövrəkliyi liflərin paralelliyini, ilişmənin aradan qaldırılmasını, xovun qırışmasını və topa əmələ gətirməsinin qarşısını alır [55,73,74,75,76,77].

Məmulatın tumarlanması zamanı müəyyən hissetmənin köməyi ilə onun ipək kimi yumşaq, kobud və ya qaba olmasını fərqləndirmək mümkün olur. Etibarlılıq-geyimin zamana görə maddi və qeyri-maddi tələbatlarını təmin etmək

qabiliyyətidir. Geyim müəyyən zaman aralığında ona qoyulan tələblərə cavab verməlidir. Bu tələblər uzunömürlülük, formayadavamlılıq və təmirə-yararlılıq kimi xüsusiyyətləri təmin etməlidir. Uzunömürlülük məmulatın iş qabiliyyətinin dağılana kimi olan müddəti ilə xarakterizə olunur və fiziki dağılmaya müqavimətindən, yəni, müxtəlif mexaniki və fiziki-kimyəvi təsirlərdən asılıdır. Formanın dayanıqlığı-geyimin tez ilk formasını bərpa edə bilmə qabiliyyətidir. O materialın çıxış halındakı elastiklik və qaballığından, elastik aralıq materiallarının (flizelin, porolon) quruluşundan və mexaniki istiqamətindən asılıdır. Ona görə də daşınma müddətinin uzadılması məmulatın vaxtında təmir və bərpasının əhəmiyyəti var. Təmirə yararlılıq-geyimin təkrarən istifadə olunması imkanındır. Təmirə tikiş məmulatlarının zədələnmiş 10-12% yerli qüsurlu sahəsi olan material aid edilə bilər. Geyimin fiziki etibarlılığı daşınma, saxlanma və istismarı zamanı materialın möhkəmliyindən asılıdır [55,73,75,77].

Kommersiya xassələri xarakterizə edilir: sosial tələbatları uyğunluğu, məhsulun növü, bazar rəqabətli və ticarət texnoloji göstəricilər. Sosial tələbatların uyğunluğu – geyimin funksional təyinatına uyğunluq istehlakçının antropometrik xüsusiyyətlərinə regionun coğrafi iqlim şəraitinə, yaşına, dəb tələblərinə və stilinə cavab verməlidir. Məhsulun növü-məmulatın xarici görkəminin cazibəsi; firma işarələrinin bədii-estetik səviyyəsi; emblemi, etiketi, qulluq təlimatı, bağlamanın estetik səviyyəsi, məmulatın məhsul növünün stabilliyi. Şərait-bazar şərait göstəriciləri: məmulatın rəqabət qabiliyyəti, satılması, bazarın verilən məhsulla dolğunluq dərəcəsi və onun reklam edilməsi. Texnoloji – ticarət göstəriciləri: daşınılması, saxlanması, satışı hazırlanma şəraitinin rahatlığı, nümayişi və ticarət müəssisə lərində bağlamaları Beləliklə, diplom işinin verilən bölməsində süni xəzdən hazırlanmış tikiş məmulatlarının istehlak xüsusiyyətləri, əsasən də erqonometrik, antropometrik, gigiyenik, psixofizioloji və estetik xüsusiyyətləri baxılmışdır [55,56,73,74,75,76,77].

Məlumdur ki, parça yuyulduqda, islandıqda onun ölçüsü qısalır. Bu nöqsandan xilas olmaqdan ötəri tikiş fabrikində məmulatın lazım olan ölçüsünü əldə etmək üçün parçanın üzərində ülgü ilə ölçünü böyük götürməyə məcbur

olunur. Alıcılar isə hazır məmulat aldıqda öz ölçüsündən böyük ölçüyə malik olan paltar almağa məcbur olurlar. Bəzən məmulat məmulat tikdirməzdən əvvəl parçanı yuyur və ya qaynadılır ki, o qısalsın, girsin. Bu isə parçaya əlvə xərc çəkilməsinə, məmulatın bahalaşmasına və onun xarici görünüşünün pisləşməsinə səbəb olur. Bütün bu deyilənlərdən aydın olur ki, parçanın qısalmasının səbəbini tədqiq etməklə bu nöqsanları oradan qaldırılmasına nail olmaq böyük əhəmiyyət kəsb edir. Parçanın qısalmasının səbəbini öyrənmək məqsədilə çox illər bizdə, həm də xarici ölkələrdə məşğuldurlar. Amma təəsüf ki, indiyə qədər qısalma prosesinin mahiyyəti və ona təsir edən faktlar tam şəkildə öyrənməyiblər. Hələlik tədqiqatçılar arasında parçanın qısalmasına dair vahid, yekdil fikir yoxdur. Müəyyən edilmişdir ki, parça yuyulduqdan və ya islandıqda aşağıdakı üç səbəbə görə qısılır [75]:

- a) məmulatın və ya onun hazırlandığı lif, iplik və sapın, habelə əvvəlki iş prosesi zamanı dartılı vəziyyətdə olan tərkib hissəsində elastiki deformasiyasının yox olması;
- b) qabarma sayəsində sapın en kəsiyinin böyüməsi;
- c) bir sistemdəki sapın düzəlməsi başqa sistemdəki sapın əyilməsinə səbəb olmasıdır.

Lakin bu üsullar da yenə hərtərəfli tam əsaslandırılmadığı üçün geniş tətbiq edilməmişdir. Yuyulduqdan sonra parçanın qısalması parçanın növündən, quruluşundan, toxunmasından və lifinin tərkibindən asılı olaraq müəyyən sürətlə davam edir. Bu məqsədlə hal – hazırda qədər bir çox üsullar işlənib hazırlanmışdır. Parçanın qısalmasını təyin etmək üçün təklif edilən üsul ancaq viskoz ştapel liflərindən hazırlanmış parçalara tətbiq edilir. Bunlardan başqa pambıq parça üçün Elmi- tədqiqat institutunun əməkdaşları tərəfindən hazırlanan üsuludur. Pambıq, kətan, xalis ipək və süni liflərdən olan parçaların qısalması ГОСТ 8710-58 və ГОСТ 9359-59 Dövlət standartına əsasən yuyulmaqla yoxlanılır [75,73].

Yun və yarım yun parçalar 5012-61 Dövlət standartına əsasən islatmaqla yoxlanılır. Parçanın qısalmasının təyini iki üsulla aparılır [75,73]:

- a) tam qısalmanın təyin edilməsi.

b) qismən qısalmanın təyin edilməsi.

Çox miqdarda parçaları sınaqdan keçirdikdə qısalma prosesinin sona çatmasına nail olmaq və *tam qısalmanı* təyin etmək çətindir. Belə ki, tez müddətdə təyin etmək imkanı məhdud olur. Odur ki, sürətlənmiş standart metodlarında daha sabitliyə malik olan *qismən qısalma* üsulundan istifadə olunur. Liflərin özləri müəyyən təbii rənglərə malikdir: ağ, krem rəngli açıq boz, və boz. Ona görə də açıq parlaq rənglərlə ən çox süni məmulatları boyayırlar. Öz təbii rəngində olan liflərdən alınan məmulatın rəngi daha davamlı olur. Rəngin davamlılığı. Məmulatın rənginin davamlılığı alıcılar üçün vacibdir. Bütün məmulatlar üçün vacibdir. Bütün məmulatlar üçün rənglərin ən yüksək davamlı olması heç də vacib deyil. Məsələn, kostyumun astarı üçün olan parçaların sürtünməyə və tərləməyə qarşı davamlı olması vacibdir. Qırmızı, çəhrayı, sarı, sari-yaşıl rənglər işıqda bərk qızan cism təsəvvürü ilə əlaqədar olaraq “isti” rənglər adlanır. Yaşıl, mavi, göy və göy bənövşə, boz metal rəngi təsəvvürü verdiyi üçün onları “soyuq” rənglər adlandırırlar. İsti və soyuq rənglər anlayışından əlavə bir də, isti və soyuq boyalar anlayışı vardır. Əgər məmulat elə rənglə boyanıb ki, o çoxlu infra-qırmızı şüaları udan boyağı isti boyaq adlandırırlar. Lakin rənginin həddindən artıq davamlılığı nisbətən vacib deyil. Yun parçadan olan kostyum polotnosunun rəngi trikotajdan olan üst paltarlarının rənglərindən daha davamlı olmalıdır, həm də bu havaya sürtünməyə qarşı davamlılıq II dərəcəlidir. Lifin, sapın, parçanın trikotajın rənglərinin davamlılığı işığın, hava işığının, suyun, nəmliyin sürtünməsinin, kimyəvi təmizləməyin və s. təsirləri ilə müəyyən edilir. ГОСТ 9733-61 Dövlət standartına görə məmulatın ilk rənginin işıq və havanın təsiri nəticəsində dəyişməsinə təyin etmək üçün yoxlanılan nümunələri göy şkala etalon rənglərə malik müxtəlif davamiyyətli boyaqlarla boyanmış 8 ədəd xalis yundan ibarət olan göy şkala ilə müqayisə edirlər. Burada 1 bal aşağı, 8 bal isə yüksək dərəcəli davamlılığı göstərir [75,73]:

4.3. Tikiş məmulatlarının rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi

Məhsulun rəqabət qabiliyyəti-verilmiş bazarda təqdim edilən analiyo

məhsullarla müqayisədə dəqiq tələbatın ödənilməsinin real dərəcəsidir. Məhsulun rəqabət qabiliyyəti nisbi böyüklük adlanır və verilən bazarda konkret istehlakçının tələbləri xüsusiyyətlərinin uyğunluq dərəcəsinə görə müqayisə edilən məhsul rəqabətinin fərqi göstərir. Məhsul bazarda rəqabət qabiliyyətinə istehlakçının nöqteyi nəzərindən baxılır. Bu zaman tamamilə məlumdur ki, hər şeydən əvvəl istehlakın effektivliyi, yəni, ümumi dəyər nəticəsi maraqlandırır [55,56,74,75,76].

Məhsulun rəqabət qabiliyyətini daima qaldırırlar ki, proqnozlaşdırılan tələtlərini, onun istehlak və mövcud dəyər xüsusiyyətlərində yüksək uyğunluq əldə etməyə çalışırlar. Rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsinin kompleks qiymətləndirilməsi metodlarından biri baza nümunəsi və qiymətləndirilən məhsulun inteqral keyfiyyət göstəricilərinin müqayisə edilməsidir. Tikəş məmulatlarının rəqabət qabiliyyətinin və səviyyəsinin ekspert qiymətləndirilməsi daxili bazarda daha rəqabətə dözümlü məmulatların üzə çıxarılması məqsədilə aparılır. Qiymətləndirmə aşağıdakı ardıcılıqla aparılır [55,56,74,75,76]:

- mərhlə 1. Beş nəfərdən ibarət ekspert qrupu formalaşdırılır;
- mərhlə 2. Baza və qiymətləndirilən nümunələrin seçilməsi.

Baza (rəqabətqabiliyyəti) nümunə məmulatın qiymətləndirildiyi növ məhsula aid olunmalıdır və onunla eyni məqsədə malik olmalıdır. Verilmiş dövrdə o, məhsul bazarda geniş təqdim olunmalıdır, onun əsas keyfiyyət göstəriciləri isə zaman amilini nəzərə alaraq sürətlə dəyişən bazar iqtisadiyyatında dinamik inkişaf səviyyəsi ilə nəzərdən keçirilir. Baza nümunəsi bazarda sabit tələbatla istifadə edilməlidir, onun keyfiyyət, qiymət və istehsalat prosesində istehlakçının tələblərinə cavab verən sərfiyyətə göstəriciləri uyğun gəlməlidir [55,73,75,77].

Mərhlə 3. Qiymətləndirilən nümunələrin xarakteristikası.

Mərhlə 4. Keyfiyyət göstəricilərinin ümumi siyahısının və qiymət şkalasının işləməsi. Məhsulun qiymətləndirilməsi üçün vacib və kifayət edən keyfiyyət göstəricilərinin ümumi siyahısı keyfiyyətə tələbatdan irəli gələrək qoyulur.

Keyfiyyət səviyyəsinin və rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi şkalası 0 – 1-ə qədər sıra sərhəddinə bölünür (cədvəl 2).

Dərəcə	Keyfiyyət səviyyəsi və ya rəqabət qabiliyyəti
0,96–1,00	əla rəqabət qabiliyyətli səviyyə;
0,71–0,95	yaxşı rəqabət qabiliyyətli səviyyə;
0,51–0,70	kafi rəqabət qabiliyyətli səviyyə;
0,00–0,50	qeyri – kafi rəqabət qabiliyyətli səviyyə.

Mərhələ 5. Göstəricilərin çəki əmsallarının boya görə sıra metodunun köməyi ilə təyin edilir.

Çəki əmsalı – (m_i) saya əsasən səciyyələndirilir. Cədvəl 1-də keyfiyyət göstəricilərinin və rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi şkalası verilmişdir. Ayrı – ayrı göstəricilərin əhəmiyyəti (çəki) məhsulun keyfiyyətinə daxil olan və ya ümumi qrup göstəriciləri toplusu. Ayrı – ayrı keyfiyyət göstəricilərinin çəki parametrləri verilən məhsulun çəki əmsalının bütün nəticələrinin daima böyüməsi şərtlərinə əsaslanaraq bir qayda olaraq, vahidə bərabər qəbul olunur ($m_i = 1 = \text{const}$). Bu zaman hər bir göstəricinin çəki əmsalı 0 – dan 1 - ə qədər intervalda olacaqdır. Çəki əmsallarının təyin edilməsi şkala qaydasına əsasən istehlakçı üçün əhəmiyyət kəsb edən boy – sıra göstəriciləri üsulu ilə aparılır. Hər bir ekspert keyfiyyət göstəricilərini sıralayaraq bu zaman ən vacib göstəriciyə ən yüksək dərəcə (n), boya görə baxılan göstəricilərin cəminə bərabər olan növbəti vacib olana – dərəcə ($n-1$), sonra – dərəcə ($n-2$) və s. sonuncuya qədər, hamısından az vacib olan göstəriciyə isə 1- ə bərabər göstəriciyə verilir. Çəki əmsalı (m_L) aşağıdakı düsturla təyin edilir [55,73,74,75,76,77].

$$m_i = \frac{\sum_{j=1}^N R_{ij}}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^N R_{ij}}$$

burada m_i ; - i - ci göstəricinin çəki əmsalıdır;

r_{ij} — i - ci göstəriciyə j - cu ekspert tərəfindən verilən rəq;

N — ekspertlərin sayı;

n — göstəricilərin sayı;

$\sum_{j=1}^N Rij$ — i – ci göstəriciyə verilən rəqəmlərin cəmi;

$\sum_{i=1}^n, \sum_{j=1}^N Rij$ — bütün göstəricilər üzrə ümumi nəticə.

Mərhələ 6. Faktiki göstəricilərin təyin edilməsi.

Məlumatın keyfiyyət göstəriciləri ekspertlər tərəfindən ballar üzrə qiymətləndirilir.

Sonra hər bir göstəricinin orta riyazi hesabının qiyməti, həmçinin hər orta kvadratik meyilmənin və variasiya əmsali tapılır. Hər göstəricinin orta riyazi qiyməti aşağıdakı düstura əsasən hesablanır:

$$\bar{P} = \frac{P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_i}{N},$$

burada p -i – ci göstəricinin orta riyazi qiymətidir;

N -ekspertlərin sayı;

$P_1, P_2, P_3, \dots, P_i$ - seçmə-qiymətləndirmə şkalasına görə hər bir göstəriciyə qoyulmuş faktiki göstəricilərin qiymətidir.

Hər bir göstərici üzrə variasiya əmsali (v) aşağıdakı düstura əsasən hesablanır [55,73,75,77]:

$$v = \frac{\sigma}{P_i} \cdot 100,$$

burada σ – aşağıdakı düstura əsasən təyin edilən orta kvadratik meyilmədir:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (P_i - \bar{P})^2}{N(N-1)}}$$

Variasiya əmsali ekspertlərin həmfikirliyini göstərir. Əgər $V > 30\%$ olarsa, ekspertlər həqiqi göstəricilərin qiymətlərini yenidən təyin etməlidirlər. Aparılmış hesabların nəticələrinə əsasən alınmış variasiya əmsallarının qiyməti 30% - dən az olmuşdur ki, bu da ekspertlərin eyni fikirdə olduğunu göstərir. Mərhələ 7. Keyfiyyət göstəricilərinin (orta ölçülmüş riyazi) ümumi-ləşdirilmiş kompleks təyin

edilməsi. Düstura əsasən, etalonlu da daxil olmaqla, kompleks orta ölçülmüş riyazi göstəricilər (Q) hər bir qiymətləndirilən məhsul nümunəsi üçün hesablanır:

$$Q = \sum_{i=1}^n m_i \bar{P}_j$$

Kompleks göstəricilərin qiymət üzrə keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi aşağıdakı şkalaya görə tətbiq olunur [55,73,74,75,76,77].

- 5,00 – 4,50 – əla keyfiyyət;
- 4,49 – 4,00 – yaxşı keyfiyyət;
- 3,99 – 3,00 – kafi keyfiyyət;
- 2,99 – 2,00 – qeyri – kafi keyfiyyət;
- 1,99 və az – çox aşağı keyfiyyət.

Mərhələ 8. Məhsulun rəqabətqabiliyyətinin inteqral göstəricilərinin təyini.

Məhsul nümunələrinin qiymətləndirilən inteqral göstəriciləri (I) qiymətlə ifadə olunan məhsulun keyfiyyətinin ümumi kompleks yanaşmasının onun istehsalının ümumi xərcləri ilə təyin edilir [55,73,75,77]:

$$I = \frac{Q}{C} ,$$

burada Q – məhsulun keyfiyyətinin kompleks göstəricisi, bal;

C — məhsulun qiyməti.

Mərhələ 9. Tədqiq edilən məhsulun rəqabətqabiliyyətinin səciyyəsinin təyin edilməsi. Tədqiq edilən nümunələrin rəqabət qabiliyyətinin (K) səviyyəsi aşağıdakı düstura əsasən qiymətləndirilən nümunənin rəqabət qabiliyyətinin inteqral göstəricilərinin analoji inteqral göstəricilərin etalon nümunəsinə olan nisbəti hesablanır [55,73,74,75,76,77]:

$$K = \frac{I}{I_0} = \frac{Q}{C} : \frac{Q_0}{C_0} ,$$

burada I_{δ} – qiymətləndirilən və baza nümunələrindən asılı olan rəqabət qabiliyyətli inteqral göstəricilər;

Q, Q_{δ} – qiymətləndirilən və baza nümunələrindən asılı olan ümumi kompleks göstəricilər;

C, C_{δ} – qiymətləndirilən və baza nümunələrindən asılı olan məhsulların qiymətləri.

Əgər, nəticədə qiymətlər $K=1$ olarsa, onda qiymətləndirilən məhsul rəqabətqabiliyyətlidir, $K<1$ olarsa, onda qiymətləndirilən məhsul rəqabətdə baza nümunələrinə yerini verir, ancaq əgər, $K>1$ olarsa, onda məhsul baza nümunələrinə nəzərən rəqabətqabiliyyətlidir [35,74,45,76].

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tekstil məhsulları bazarı bu gün Azərbaycanda dinamik inkişaf edən bazarlardan biridir, məhsulun buraxılış tempi ildən – ilə artır, bu zaman əsasən daxili tələbat sahələri sürətlənir.

Azərbaycan Respublikasında tekstil məmulatlarının istehsalını nəzərdən keçirərək aşağıdakı nəticəni əldə etmək olar:

– Azərbaycan istehsalçılarının tekstil məmulatlarının istehsalı həcmi böyük deyildir, yaranmış vəziyyətin əsas səbəbləri bunlardır: müəssisələrin dövrüyyə vasitələrinin yoxluğu, köhnəlmiş avadanlıqlar, xarici məhsullar tərəfindən rəqabət, əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi və s.;

– Sənaye müəssisələrinin əsas rəqibi kölgəli istehsal hesab edilir.

Azərbaycan sənayesinin uzun müddət inkişafı dünya bazarından təcrid edilmişdir (possovet dövründə) bu, özünü tekstil sahələrində də göstərmişdir. Tekstil sahəsində məhsulların rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi konsepsiyası işlənib hazırlanmışdır. O, müəssisələrin texniki təchizat vasitələrinin tamamilə yenilmə, buraxılan məhsunun assortimentinin yerli xammal və alıcılıq tələbatının, satış bazarı axtarırlarının aktivləşməsini artırır. Tekstil məmulatları istehsalında progressiv texnologiyaların mənimsənilməsi və tətbiqi nəzərdə tutulur. Tekstil sənayesi istehsalının inkişafındakı tendensiyalardan biri də bütün lazımı standartlara və texniki şərtlərə əməl olunmasıdır.

Hal – hazırda Azərbaycan Respublikasının yüngül sənayesinin inkişafı üçün 2020 – ci ilə qədər gələcəyi olan Kompleks proqram işlənib hazırlanmışdır. Belarus yüngül sənayesinin müasir rəqabətqabiliyyətli məhsullarının istehsalının effektivliyinin yüksəldilməsi yolu ilə, ixrac tərkibinin artırılması, daxili və xarici sərmayələrə investisiya cəlb edərək yüngül sənaye müəssisələrinin maliyyə sağlamlığı hesabına dövlət və sahibkalıq subyektlərinin, əhalinin tələbatlarının ödənilməsinin inkişafını təmin edən şərtlər nəzərdən keçirilmişdir.

Diplom işində tekstil məmulatlarının təsnifatına baxılmışdır. Tekstil məmulatlarının vahid klassifikasiyası. Azərbaycan respublikasının Ümumdövlət

təsnifçisinin uyğunluğu ilə birlikdə məmulatların klassifikasiyası aşağıdakı quruluşa malikdir: məhsul qruplara, siniflərə, kateqoriyalara, altkateqoriyalara, növ, altnövlərə bölünür.

Tekstil məmulatları ГОСТ 25295-91-ə uyğun olaraq “Palto – kostyum assortimentli üst geyim. Ümumi texniki şərtlər.” dayaq səthli xarakterinə görə çiyin və bel məmulatlarına aid edilir. Verilmiş Normativ Hüquqi Texniki Akt bütün kişi, qadın və uşaq üst geyimləri üçün nəzərdə tutulur və aşağıdakı məmulat növlərinə baxılır: palto, yarım palto, pləş, gödəkçə, jaket, jilet, kombinezonlar, yarım kombinezonlar, örtüklər, kostyumlar, pencəklər, şalvarlar, yubkalar və digər müxtəlif materiallardan hazırlanmış analoji məmulatlar.

Assortimentin inkişafının müasir istiqamətləri sırasında qeyd etmək olar, məsələn: jiletlərin istehsalının artırılması, müxtəlif fakturalı süni xəzli modellərin yaradılması, heyvan bəzəklərinin təqlidi, təbii lifli məmulatların digər tərkiblərlə buraxılması, müxtəlif fasonlu uzun xovlu məmulatların buraxılması.

Liflərin tərkibinə görə tekstil məmulatlarının assortimenti aşağıdakı qarışıqlarla təqdim olunur: poliakrilnitrl lifi, poliakrilonitrl lifi modakrillə qarışıqda, təbii yun poliakrilnitrl liflər və ya poliester ilə qarışıqda.

Dissertasiya işində tekstil məmulatlarının istehlak xüsusiyyətlərinə baxılmışdır, onlardan əsasları bunlardır: antropometrik, gigiyenik, psixofizioloji, estetik.

İşdə həmçinin keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi metodikası və 9 mərhələdə keçirilən rəqabətqabiliyyətinə baxılmışdır ki, onlardan da ən vacibi ekspert qrupunun formalaşdırılması, baza nümunələrinin və qiymətləndirici nümunələrin seçimi, keyfiyyət göstəriciləri və onların şkalasının ümumi siyahısının hazırlanması, məhsulun keyfiyyət səviyyəsinin və rəqabət qabiliyyətinin hesablanması və s. baxılmışdır.

İSTİFADƏ EDİLƏN ƏDƏBİYYATLARIN SİYAHISI

- 1 .Баев И.А. Варламова В.Н. «Экономика предприятия» Учебник для вузов.- 2006 год. - 384 с.
2. Кардашин И.П., Мишустин В. И. «Непродовольственные товары (товароведение)»: Учеб. Пособие для средн. Проф.-техн. Училищ.- М.: Высшая шк., 1985. – 368 с.
3. Царёв, В.И. Эстетика и дизайн непродовольственных товаров [Текст]/ В.И. Царёв. – М.: Академия, 2008. – 224 с. – Библиогр.: с. 221–223. – 2000 экз. – ISBN 5–7695–1231–8
4. Неверов А.Н., Чалых Т.Н. (ред) Товароведение и организация торговли непродовольственными товарами. [Текст]/ Учебник для нач. проф. образования. – М.: ПрофОбрИздат, 2001. – 464 с. – Библиогр.: с. 459–460. – 3000 экз. – ISBN 5–94231–008–4
5. Журнал «Текстильная промышленность» № - 12 – 2006 г.
6. ГОСТ 17037-85 (СТ СЭВ 4827-84) «Изделия швейные и трикотажные. Термины и определения»
7. Айлова, Г.Н. Товароведение швейных и трикотажных товаров [Электронный ресурс]: электрон. учеб. Курс / Г.Н. Айлова. - Электрон. дан. и прогр. - Минск: КноРус, 2010, режим доступа: <http://el-meridian.ru/book/174680/getbook/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.
- 8 .Барановичская швейная фабрика - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.bshf.by/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.
- 9 . Витебское швейное производственное предприятие «Витебчанка» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.vitebchanka.by/ru/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.
10. Внешняя торговля Республики Беларусь за 2013 год: стат. сборник. - Минск: Национальный стат. комитет Респ. Беларусь, 2013. – 312 с.

11. Дизайн и цветовые решения, которые не могут быть реализованы в натуральном мехе / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.kanecaron.com/ru/fashion.html/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

12. Ефимчик, Н Трудные вопросы легкой промышленности / Николаева В. Е; беседовала Виктория Сольская // Директор.-2011.-№12.-С. 74-76.

13. ЗАО «Веснянка» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа:<http://www.vyasnyanka.by/ru/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

14. ЗАО «Калинка» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.kalinka.com.by/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

15. Изделия швейные и трикотажные. Термины и определения. Государственный стандарт Республики Беларусь СТБ 947-2003. – Введ. 2003-11-01. – Минск: Изд-во стандартов, 2003.– 17 с.

16. Искусственный мех лучше натурального / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://ivors.ru/blog/iskusstvenny-j-meh-luchshe-natural-nog//>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

17. Козмич, Д.И Товароведение текстильных, швейных и трикотажных товаров: учеб. для вузов / Д.И. Козмич [и др.]. – Киев: Высш. шк., 1992. – 534с

18. Локтева, К. И. Состояние рынка текстильных и швейных товаров в Республике Беларусь: лекция. / К.И. Локтева. – Гомель : БГЭУ, 2009. – 42 с.

19. Модные тенденции меховой моды / [Электронный ресурс]: режим доступа: http://www.lisa.by/article/modnie_tendencii.html/, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

20. Молодцова, Н. Проблемы швейного рынка / Н. Молодцова // Текстильная промышленность. – № 3. – 2007. – С. 68-71.

21. ОАО «Брестская швейная фирма «Надзея» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://nadzeya.brest.by>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

22. ОАО «Гомельчанка» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.spr.by/gomel-i-gomelskiy-rayon/g-gomelchanka-oao.html>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

23. ОАО «Коминтерн» - <http://oao-comintern.com/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

24. ОАО «Славянка» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://slavianka.by/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

25. ОАО «Элема» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.elema.by/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

26. Одежда верхняя пальтово-костюмного ассортимента. Общие технические условия. ГОСТ 25295-2003. – Введ.2006-01-01. – М.: Издательство стандартов, 2006. – 8 с.

27. Основные показатели хозяйственно-финансовой деятельности потребительской кооперации Республики Беларусь за 2008 год / Белкоопсоюз. - Минск: «Белкоопсоюз», 2008. – 63 с.

28. Основные показатели хозяйственно-финансовой деятельности потребительской кооперации Республики Беларусь за 2009 год / Белкоопсоюз.- Минск: «Белкоопсоюз», 2009. – 64с.

29. Основные показатели хозяйственно-финансовой деятельности потребительской кооперации Республики Беларусь за 2010 год / Белкоопсоюз.- Минск: «Белкоопсоюз», 2010. – 66 с.

30. Основные показатели хозяйственно-финансовой деятельности потребительской кооперации Республики Беларусь за 2011 год / Белкоопсоюз.- Минск: «Белкоопсоюз», 2011. – 65 с.

31. Производители одежды Белоруссии// [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.mirtrik.by/company/zlata>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

32. Промышленность Республики Беларусь: статистический сборник/ Министерство статистики и анализа Республики Беларусь. – Минск: Информстат, 2013.- 264 с.

33. Промышленная и сельскохозяйственная продукция. Часть 1. Общегосударственный Классификатор Республики Беларусь: ОКРБ 007-2008. —Введ. 2008-07-01. —Минск: Госстандарт, 2008. —602 с.

34. РУП швейная фирма «Лона» - официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.lona.by/nasha-produkciya.html>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

35. Розничная и оптовая торговля Республики Беларусь: статистический сборник/ Министерство статистики и анализа Республики Беларусь. – Минск: Информстат, 2011.- 126 с.

36. Розничная и оптовая торговля Республики Беларусь: статистический сборник / Министерство статистики и анализа Республики Беларусь. – Минск: Информстат, 2012.- 155 с.

37. Розничная и оптовая торговля Республики Беларусь: статистический сборник. – Минск: Минский нац. стат.комитет Респ. Беларусь, 2013. – 190 с.

38. Статистический ежегодник Республики Беларусь: стат.сборник. - Минск: Минский нац. стат.комитет Респ. Беларусь, 2013. – 578 с.

39. Сыцко, В.Е Товароведение и экспертиза одежно-обувных и культурно-хозяйственных товаров. Новое в ассортименте: пособие / В.Е. Сыцко [и др.].- Гомель: БТЭУ, 2010.- 212с.

40. Товароведение и экспертиза непродовольственных товаров : учеб. пособие для вузов / под общ. ред. С.И. Балаевой. - Минск : Дашков и К, 2009. 552 с.

41. Товароведение и экспертиза швейных, трикотажных и текстильных товаров : учеб. пособие для вузов / И.Ш. Дзахмишева, С.И. Балаева, М.В. Блиева [и др.] ; под общ. ред. И.Ш. Дзахмишевой. - Минск : Дашков и К, 2009. - 346 с.

42. Товароведение и экспертиза одежно-обувных и культурно-хозяйственных товаров: пособие по выполнению дипломных работ для студентов специальности 1-25 01 09 «Товароведение и экспертиза товаров»

специализации 1-25 01. 09. 02. «Товароведение и экспертиза непродовольственных товаров» /авт.-сост.: Сыцко [и др.]. – Гомель: учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 2011. – 72 с.

43. Швейное предприятие «Ивелта»- официальный сайт /[Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.ivelta.by/?q=cooperation>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

44. Швейное предприятие «Милана»- официальный сайт / [Электронный ресурс]: режим доступа: <http://www.milanaby.ru/>, свободный, дата доступа: 15.04.2014.

45. AZS ISO 9000-2000 Keyfiyyətin idarəetmə sistemi. Tələblər. – Bakı: Azərdövlətstandart, 2006.

46. «İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. – Bakı: Biznesmenin bülleteni, 1996, № 1.

47. Məhsulların (işçilərin, xidmətlərin) sertifikatlaşdırılmasının mərhələlər üzrə tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin iyul 1993-cü il qərarı. – Bakı, Biznesmenin bülleteni, 1998, № 19.

48. Eltac H. Keyfiyyətsiz malların satılmasına ciddi qadağa qoyulmalıdır. «Ülfət» qəzeti, 17 aprel 2010-cu il, səh. 3.

49. Əkbərov R. S. Materialşünaslıq. Toxuculuq və tikiş sənayesi üzrə peşə və orta ixtisas məktəbləri üçün dərslik – Bakı: Elm, 2003

50. Əliyev A. S., Nəcəfova Z. N. Tikiş istehsalı texnologiyası. Texnikumlar üçün dərslik. – Bakı: Maarif, 1986.

51. Həsənov Ə. P., Həsənov N.N., Vəliməmmədov C. M. Qeyri-ərzaq mallarının əmtəəşünaslığı. Ali məktəblər üçün dərslik. – Bakı: Maarif, 1987.

52. Həsənov Ə. P., Nurifev D.Ə., Vəliməmmədov C.M. və b. Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası, I hissə – Bakı: Çarşıoğlu, 2006.

53. Hüseyinov E. M., Hacıyev F. H. İstehlakçı biliklərinin əsasları. – Bakı: Yeganə, 2009.

54. Kərimli G. Uyğunluq sertifikatı olmayan mallar bazarda xeyli azalıb.

// «Gündəm» qəzəti, 24 iyul 2010-cu il, səh. 3.

55. Orucov Ə. N., Şamxalov O. S. Geyimlərin modelləşdirilməsi və konstruksiya edilməsinin əsasları: Dərslik – Bakı: ADIU nəşriyyatı, 2003.

56. Məmmədov N. R., Məmmədov B. M. Məhsulların və xidmətlərin sertifikatlaşdırılması. // Sahibkarlıq, № 3, 2006.

57. Məmmədov N. R., Məmmədov B. M. Sertifikatlaşdırma üzrə aparılan işlərin dəyərinin ödənilməsi prinsipləri haqqında // Sahibkarlıq, № 4, 2006.

58. Məmmədov N. R. Sertifikatlaşdırmanın əsasları: Dərs vəsaiti. – Bakı: Elm, 2001.

59. Məmmədov N. R. Standartlaşdırmanın əsasları: Ali məktəblər üçün dərslik. – Bakı: Elm, 2002.

60. Vəlifev A. Azərbaycan sənayesi. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları. – Bakı: səda, 2009.

61. Афанасев А.И. Управления швейными предприятиями. Организация и планирование производство.– М.: Леспромиздат, 1990.

62. Krilova Q. D. Основы стандартизация, сертификация, метрология: Учебник для вузов. – М.: Audit-ÖNITI, 2001.

63. Никифиров А.П., Бакиев Т.А. Метрология, стандартизация и сертификация - М.: Вышше школа, 2005.

64. Сергеев А.Г., Латышев М.В. Сертификация: Учебное пособие для студентов вузов – М.: Логос, 1999.

65. Фомин В. Сертификация продукта: принципы их реализации – Изд. 2-е, испр. И дор.. – М.: Центр экономики и маркетинга. 2001

66. Ефендиев Э.М. Сертификация: Учебное пособие. – Баку: Taxsil, İPP, 2004.

68. Орлов А.А. Методы и алгоритмы обработки и выделения структурных элементов полутоновых изображений на основе преобразования Хоха. Автореф. ... дисс. канд. техн. наук. С.-Пб.: 2001, 16 с.

69. Орлов А.А., Прохоренко О.В., Ивлева Е.А. Преобразование Хоха для отрезков // Методы и системы обработки информации. Сборник научных

статей. Ч.1. М.: Горячая линия, Телеком, 2005, с. 82-89

70. Орлов С.А. Технологии разработки программного обеспечения: Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2004, 527 с.

71. Прошков А.Ф. Механизмы раскладки нити (вопросы проектирования). М.: Легпромбытиздат, 1986, 216 с.

72. Перов Р.И., Корягин С.П. Экспериментально-статистическая модель объемной плотности намотки в бобины на бобинажно-перемоточной машине «Поликон» // Известия вузов. Технология текстильной промышленности, 1983, №3, 19-23

73. Aslanov Z.Y., Nuriyev M.N., Əfəndiyev E.M. Yüngül sənaye məhsulunun standartlaşdırılması və sertifikatlaşdırılması. Dərslik. Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2014, 298 с.

74. Məmmədov N.R., Seydəliyev İ.M., Nuriyev M.N. Ölçü texnikası fənni üzrə laboratoriya işlərinin yerinə yetirilməsi üçün metodoko göstərişlər. Bakı: «Təhsil» NPM, 2003, 102 с.

75. Nuriyev M.N., Rəcəbov İ.S. Materialşünaslıq. Dərs vəsaiti. Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2011, 136 с.

76. Məmmədov N.R., Nuriyev M.N. Sertifikatlaşdırmanın əsasları fənni üzrə praktikum. Dərs vəsaiti. Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2014, 241 с.

77. Nuriyev M.N. Toxuculuq materiallarının texnologiyası. Dərs vəsaiti. Bakı: «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2014, 175 с.

78. Нуриев М.Н. Совершенствование методов контроля структуры намотки на машинах с фрикционным приводом бобин (Монография). Баку: Издательство «İqtisad Universiteti», 2017, 112 с.

EVALUATION OF CONSUMER PROPERTIES OF TEXTILE MATERIALS

SUMMARY

The thesis is devoted to the problems of evaluation of consumer properties of textile materials.

The analysis of the processes of testing textile products and the classification of quality indicators are carried out.

The analysis of the current state and prospects of the production of textile products, the classification of textile products and their range, factors affecting the range of textiles and the evaluation of consumer properties of textiles.

The modern condition of the quality of textile products and the parameters influencing their quality are analyzed.

In addition, the properties of textiles, including linear densities, number determination, hygroscopic properties and effect of light, structural, geometric and mechanical properties, shrinkage and quality assessment of textiles and materials have been investigated.

Integral, mixed and complex methods for assessing the quality level of textile products have been analyzed.

The order of research of textile products, including the evaluation of the quality of outerwear, testing of their types, structure is considered.

ОЦЕНКА ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ СВОЙСТВ ТЕКСТИЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа посвящена проблемам оценка потребительских свойств текстильных материалов.

Проведен анализ процессов проведения испытаний текстильных изделия и классификация показателей качества.

Проведено анализ современные состояние и перспективы производства текстильных изделия, классификация текстильных изделия и их ассортимент, факторы влияющие на ассортимент текстильных изделия и оценка потребительских свойств текстильных изделия.

Проанализировано современное состояние качества текстильных изделия и показатели влияющие на их качества.

Кроме того, исследованы свойства текстильных изделий, в том числе линейные плотности, определение номера, гигроскопические свойства и действие света, структурные, геометрические и механические свойства, усадка и оценка качества текстильных изделия и материалов.

Проанализированы интегральные, смешанные и комплексные методы оценки уровня качества текстильных изделия.

Рассмотрено порядок исследование текстильных изделий, в том числе оценки качество верхней одежды, проведение испытания их виды, структуры.